

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ČESKÉ LITERATURY A LITERÁRNÍ VĚDY

KAREL MICHAL – AUTOR „POKLESLÝCH“ ŽÁNŘŮ?

Diplomová práce

Praha 2007
vedoucí diplomové práce

Hana Břenková
PhDr. Ladislava Hájková

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu

.....

OBSAH:

1. Úvod	5
2. Život Karla Michala	7
3. Dílo Karla Michal	11
3.1 Krok stranou	11
3.2 Bubáci pro všední den	14
3.2.1 Silná osobnost	14
3.2.2 Jak Pupenec k štěstí přišel	15
3.2.3 Mrtvá kočka	15
3.2.4 Mimořádná událost.....	16
3.2.5 Plivník dlaždiče Housky	16
3.2.6 Balada o Vikýřníkovi	17
3.2.7 Kokeš	18
3.3 Čest a sláva	18
3.4 Gypsová dáma	19
3.5 Rodný kraj	21
3.5.1 Elegie	22
3.5.2 Rapsodie	22
3.5.3 Tragédie	22
3.5.4 Přemilí sousedé	23
3.6 My, občané málštlí	24
3.7 Časopisecky publikované texty	24
3.7.1 Odvaha soudruha Krapka	24
3.7.2 Pohled z přízemí	25
3.7.3 Možnost volit	26
3.8 Nepublikované texty	26
4. Oběti a přísluhovači „režimu“	27
5. Kroky stranou - Povídky s kriminální a detektivní tematikou	40
6. Pohádkový svět bubáků	52
7. Návraty do minulosti	63
8. Humor a jazyk děl Karla Michala	68
9. Závěr	73
10. Prameny	75
11. Literatura	75

„Bylo to trapné. Kočka byla zřejmě nejen mrtvá, ale také neznala nebo nebyla schopna ovládat u sloves první osobu jednotného čísla. Žurnalista si vzpomněl na sedm hlavních kriminalistických otázek, které četl v jakési ročence, ale nedokázal si uvědomit jejich sled. Věděl jen, že to bylo slovensky a že poslední otázka zněla - a proč. To se mu zdálo k žádanému účelu nedostačující.“¹

¹ MICHAL, K.: *Mrtvá kočka*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 214.

1. Úvod

Citace, výše uvedená, pochází z povídky **Mrtvá kočka** zařazené do souboru povídek Karla Michala **Bubáci pro všední den**. Jde o trochu nadnesené motto k této práci, ale odpovídá do jisté míry celé Michalově tvorbě. Na jedné straně odkazuje na detektivní žánr, který si Karel Michal oblíbil, na straně druhé, a to především, svým tázacím zakončením vyjadřuje v souvislosti s popisovanou skutečností představu absurdity našeho světa. Tento autorův pohled na okolní svět a jeho literární ztvárnění můžeme považovat za jednu z hlavních charakteristik Michalových děl.

Karel Michal je dosud poněkud opomíjeným autorem. Jeho originální přínos do české literatury nebyl ještě patřičně ohodnocen, není mu věnována samostatná monografie, chybí i v mnoha slovnících. Domnívám se, že si tento spisovatel, jehož život i tvorbu výrazně poznamenal komunismus, zaslouží pozornost alespoň ve formě diplomové práce.

Karel Michal patřil k autorům, kteří vstoupili do literatury v době politického uvolnění v 60. letech 20. století, jež způsobilo erozi ideologických norem, spoutávajících umění (a literaturu zvláště) v předcházejícím období socialisticko-realistického schematismu. Mnoho osobností (a to jak nekomunistů, tak i reformních komunistů) se zasazovalo o rozšíření svobodnějšího prostoru pro uměleckou tvorbu a jejich úsilí nezůstalo bez výsledku: v literatuře se objevily nové žánry (absurdní drama, experimentální próza), „oprašovaly“ se útvary, na něž se „pozapomnělo“ (např. historický román, který nabyl nové podoby). Opět si také získává na popularitě detektivka a science-fiction, znovu vycházejí dobrodružné příběhy, příběhy pro mládež, dívčí romány.

Michal si pro svou počáteční tvorbu zvolil žánry populární literatury, které byly podle dobového mínění

(jako „pokleslé“) „osvobozeny od uměleckých nároků“². Ani u jednoho se však nezdržel natrvalo: v jeho díle je každý zastoupen jedním exemplářem – detektivkou, fantastickou, pohádkovou povídkou, apokryfem, kriminální povídkou. Nezůstal ale jen u nich, o čemž svědčí jeho pokus o historický román a společenské drama; ovšem i tyto žánry jsou v jeho pojetí specifické.

Všechny zmiňované útvary měly u nás poměrně krátkou tradici (zhruba z prvorepublikového období) a možná i díky Čapkovu Marsyasu byly setrvačností považovány za „okraj literatury“. Michal se k nim však staví z jiného hlediska. Nechce, aby sloužily jen k oddechu a pobavení, ale využívá je k satirě na dobové společenské poměry. Všímá si důležitých sociálních problémů (sociální nerovnosti z hlediska společenského postavení, majetkových rozdílů, chudoby některých společenských vrstev, potlačování svobodného projevu a myšlení) a odkrývá mravní nešvary lidí (lenost, hamižnost, neupřímnost), které v lidech určité okolnosti „uvolňují“. Společným jmenovatelem v Michalově obroditelské snaze je důraz na morálku, v níž nachází záštitu pro své názory. Citlivé vnímání rozporu mezi deklarovaným a reálně existujícím je stěžejním aspektem, který prochází celým jeho dílem. Postavy textů činí své „kroky stranou“, aby na ně pak autor mohl poukázat a zkritizovat je; potkávají bubáky, kteří upozorňují na negativní stránky jejich povah a odhalují fakt, že celý náš svět je jen jedno velké pokrytectví. Michala zajímá konání lidí v extrémní situaci; zda se v ní projevují statečně nebo zbaběle. Zkoumá, do jaké míry si lidé dokáží stát za svým názorem, co ovlivňuje jejich jednání. Otázky, které si Michal klade, také vyjadřuje název jeho knihy „**Čest a sláva**“. Existují ještě lidé, kteří se řídí jen svým vlastním přesvědčením bez ohledu na požadavky společnosti?

² HÁJEK, J.: *Debut proti všem pravidlům*. Plamen 4, 1962, s. 104.

Nebo už všichni dávají přednost pouze úspěchu a za tím účelem plní to, co jim diktují nadřazené instituce?

On sám na svých zásadách trval, psal o všem, o čem cítil potřebu něco sdělit, a jen s obtížemi plnil požadavky cenzury. Nechtěl se podřizovat komunistické diktatuře, proto byl nucen zvolit emigraci.

Do Michalova díla se promítla nevole k době a společnosti, v níž musel žít. Jeho přístup ke světu, jak ho představoval ve své tvorbě, byl založen na velké humánnosti: zajímal se o vše, co souviselo s člověkem. Jeho největší sympatie patřily lidem „obyčejným“, prostým, ale vnitřně poctivým, kterým nejde jen o slávu a peníze, ale hlavně o kvality jako cit pro pořádek a spravedlnost, ochotu pomoci. S tím souvisí i jeho zájem o minulost, o slavné události českých dějin. Chtěl si ověřit, jací byli Češi v historii, zda se chovali stejně zbaběle jako jeho současníci, nebo to byla teprve doba pokřivená ideologií, která je zkazila a zbavila smyslu pro čest. Některé události z českých dějin Michala fascinovaly. V jeho pojetí vyznívají absurdně, neuvěřitelně a téměř nepochopitelně. V tom pak můžeme hledat paralelu se stejnou „nelogičností“ světa, v němž žil on sám. Ve svých dílech se snažil charakterizovat nejen současnost, ale i postihnout obecné zákonitosti fungování společnosti.

Cílem této práce je zase předložit a shrnout hlavní témata, jimž se Michal ve svém díle věnoval.

2. Život Karla Michala

Ve vztahu k jeho dílu je důležitý i Michalův život. Nejenže mnohé situace z něj ovlivnily jeho tvorbu - např. pracovní zkušenosti - ale už v autorově dětství můžeme najít tíhnutí k vymýšlení příběhů a zájem o literaturu. Podnětem k zamyšlení může být i rozpor mezi Michalovým osudem, v dospělosti poměrně neutěšeným, který ho donutil k emigraci a vzbudil u něj depresivní stavy, jež ho

nakonec přiměly k sebevraždě, a jeho dílem, které svou vtipností neodpovídá ničemu z Michalovy pravděpodobně složité povahy. Tento rozpor mezi Michalovým životem a jeho tvorbou dobře vystihuje název článku Ivana Klímy Smutný humorista.

V Michalově díle můžeme autora (Karla Michala) ztotožnit s vypravěčem, těchto pojmů budu tedy v následujících řádcích užívat v zástupné funkci.

Karel Michal se narodil 28. 12. 1932 v Praze, jeho vlastní jméno bylo Pavel Buksa. Pseudonym Karel Michal si zvolil v době svých literárních začátků, kdy pracoval jako dlaždič a nechtěl se tohoto povolání vzdát. Proto společně se svými kolegy z časopisu Plamen vybral z telefonního seznamu neutrální jméno. Existuje i další teorie o jeho pseudonymu - své umělecké jméno prý převzal od svého psa Michala.

Pocházel z dobře situované měšťanské rodiny lékaře, což zkomplikovalo jeho budoucí život a studia. Vystudoval s výborným prospěchem gymnázium v Praze na Žižkově, kde odmaturoval v roce 1951. Již při studiích na gymnáziu vynikal Michal v humanitních oborech. Jak vzpomíná jeden z jeho spolužáků, psal prý výborné písemné práce z češtiny. Při zkoušení z češtiny nebo z dějepisu si pak četl pod lavicí, a když byl náhodou vyvolán, stačilo mu jen se zeptat, co se zkouší, a hned věděl odpověď. Spolužáky si získal vymyšleným příběhem o zemi Nakwak. Název našel na mapě Kanady a rozvinul fikci o zemi, v níž sám sebe jmenoval guvernérem pod jménem major Mc. Daughberty. Země měla také svou akademii věd, její obyvatelé vlastnili průkazy. Michal si prý vymyslel ještě mnoho dalších věcí, talent na vytváření příběhů a fantazií měl již od mládí.

Přestože byl inteligentním a nadaným studentem, studium na vysoké škole mu z důvodu buržoazního původu nebylo povoleno. Vyučil se tedy zámečníkem. Poté byl, jako odborník s maturitou, poslán do Ostravy na stavbu mládeže, kde dostal za úkol zaměřit základy pro stavbu pece. Pobyť

v Ostravě a tamější prostředí socialistického hnutí mládeže, kde byla všem vnučována budovatelská hesla a lidé zde měli být vychováváni ke komunistickému cítění, ho hluboce poznamenaly. Úkol, který mu byl zadán, splnil za pomoci učebnice geometrie, a přestože jeho humanitní zaměření neodpovídalo svěřenému úkolu, byl za něj dokonce odměněn Řádem práce. On však požádal o to, aby mu místo řádu bylo povoleno studovat. Ke studiu si vybral medicínu, která nebyla poznamenána dobovou ideologií, což byl problém historie a práv - oborů, o které se zajímal. Na Lékařské fakultě Univerzity Karlovy absolvoval sedm semestrů, posléze však ze studií odešel a stal se vedoucím pražské Nostické jízdárny, kde se seznámil se svou první ženou, herečkou Jarmilou Karenovou. Ani zde dlouho nezůstal, protože obdržel povolávací lístek k vojenské službě. Vyžádal si, že bude moci sloužit u koní, a za tuto výhodu podepsal, že je ochoten stát se poddůstojníkem z povolání. Slib však armáda nedodržela a on byl poslán k bratislavské posádce. Poměry ve vojenské službě ho deptaly do té míry, že se rozhodl dostat z armády jakýmkoliv způsobem. To se mu nakonec povedlo, byl zbaven hodnosti a odsouzen k odchodu z armády. Od roku 1956 se živil různými profesemi, z nichž pak čerpal inspiraci ve svých povídkách. Pracoval jako přidavač u zedníků, dlaždič nebo správce skladu stavebního materiálu v přístavu. Tyto profese pro něj znamenaly možnost udržet si pasivní postoj ke komunistickému režimu a žít relativně klidný život. V té době také začal příležitostně pracovat v barrandovských ateliérech; v tamějším Filmovém studiu působil u Martina Friče jako asistent, posléze jako dramaturg Československého filmu.

Poté, co mu byla v roce 1960 vydána jeho první povídka **Plivník dlaždiče Housky** v časopise Plamen, pracoval ještě nějakou dobu jako dlaždič a správce přístavu v Libni, nakonec ale tyto profese opustil a zůstal na volné noze. V časopise Plamen mu slíbili další spolupráci, stal

se externím spolupracovníkem nakladatelství Naše vojsko a psal také lektorské posudky k rukopisům. Už tady se projevil jeho smysl pro humor a schopnost vtipného vyjádření. Parodoval v nich recenze svých komunisticky smýšlejících kolegů, proto některé jeho texty nemohly být zveřejněny. Od prosince roku 1960 přispíval pravidelně do rubriky Zápisků v časopise Plamen. Vycházely zde jeho recenze, satirické a ironické úvahy, črty, reportáže, polemiky, které se týkaly aktuálních událostí. Vytvářel je spolu se svým kolegou Dušanem Karpatským, který fungoval hlavně jako dodavatel tématu, jež pak Michal zpracovával do umělecké formy. Články byly vždy podepsány značkou šachových figurek - černým a bílým koněm. Prvním z nich bylo v prosinci **Vítání novorozeňat, dále následovaly Za oponou Polonius, Já, Anna Csillágová, Interview o schematismu aneb Jak se vám líbí, Výroba pokrokovosti, s. r. o., Svědectví psaného slova, Venuše a biedermeier, Hele, támhle běží, Dnes mám čas jenom do večera a večer vstoupím do kláštera aneb Manon v piksle, Případ bez úředníka, Mohamedánská reportáž.** Všechny tyto povídky vynikaly odvážným humorem a satirickou úderností tehdy neobvyklými. V té době dostal Michal z nakladatelství Československý spisovatel nabídku na knižní vydání časopisecky publikovaných povídek.

V literatuře i publicistice se tak Michalovi otvírala slibná kariéra, přestávalo se mu však dařit v osobním životě. Ovlivnila ho změna prostředí, ve kterém se najednou začal pohybovat, v polovině šedesátých let se navíc rozvedl. V roce 1967 navázal externí spolupráci i s Literárním novinami, kterých si velice vážil. Zde pak v březnu tohoto roku vyšla jeho pozitivní recenze na Vaculíkovu Sekyru. Publikoval také v časopise Host do domu aj.

V roce 1968 Michal emigroval do Švýcarska se svou budoucí ženou básnířkou Violou Fischerovou. Odchod do exilu představoval zlomovou událost v jeho životě. Odmítl přijmout výhody, které byly poskytovány politickým

emigrantům švýcarskou vládou, a začal pracovat jako noční strážný u bezpečnostní agentury v Mutenzu. Poté začal učit latinu, historii a řečtinu na soukromém prestižním švýcarském gymnáziu. Pokoušel se také uspět ve světě filmu, chtěl si založit produkční společnost, ale nepodařilo se mu to. V sedmdesátých letech pracoval jako redaktor v exilovém nakladatelství Index, které sídlilo v Kolíně nad Rýnem, stal se také členem Svazu švýcarských spisovatelů. Svou emigraci snášel poměrně těžko, nedokázal se smířit s mentalitou Švýcarů, nedokázal se s nimi sžít. Sám Michal o svém pobytu ve Švýcarsku řekl: *„Žiju dvě třetiny roku v zemi, jejíž mentalitě, zvykům a řeči jsem se neadaptoval, neasimiloval, vždyť jsem do ní přišel až v pětatřiceti.“*³ Nebyl spokojený ani se zaměstnáním, kterým se živil, necítil se povoláný k práci učitele. Poslední roky podlehl tvůrčí krizi, cítil, že povolání spisovatele vykonával jen proto, aby se zabezpečil. Neměl už potřebu vyjadřovat se k okolnímu světu. Vadila mu i situace, kdy nebylo nutné brát ohledy na cenzuru, nemusel se prostřednictvím literatury proti ničemu bouřit, do svých děl neměl co skrývat, cítil se zbytečný. Krátký čas svého exilu strávil také na ostrově Elba. Konec svého života prožil v Basileji. Zde také 30. 6. 1984 spáchal sebevraždu. Jeho manželka Viola Fischerová pro něj po jeho smrti napsala sbírku básní „Zádušní básně za Pavla Buksu“.

3. Dílo Karla Michala

3.1 Krok stranou

Krok stranou byl prvním Michalovým dílem, které vyšlo knižně. Zájem o vydání některé jeho rozsáhlejší prózy projevil nakladatelství Naše vojsko, které za tímto účelem zajistilo pro Michala i roční literární stipendium.

³ HVÍŽDALA, K.: *České rozhovory ve světě*. Praha, Československý spisovatel 1992, s. 106.

Michalova prvotina tak byla vydána v tomto nakladatelství v roce 1961. Roční lhůta mu nepřinesla jen výhody. Knihu psal pod velkým tlakem a hrozbou, že bude muset vrátit stipendium.

Krok stranou je detektivní próza ze současnosti, to byla hlavní příčina problémů, které po jejím vydání nastaly. Naše vojsko mělo v té době nového ředitele, který považoval za nutné zjistit, zda není próza, která se odehrává v prostředí aktuálně činných kriminalistů, závadná nebo zkreslující, a nevrhá na ně špatný pohled. Proto ji předložil StB, aby ji posoudila. Odtud však přišlo vyjádření, že není možné psát o tak posvátném útvaru, jakým je Veřejná bezpečnost, téměř parodujícím způsobem. Hlavní postavy nemají podle Státní bezpečnosti vlastnosti, které by odpovídaly vlastnostem socialistického vyšetřovatele. Michal tedy dostal za úkol knihu předělat a připojit k ní vysvětlující předmluvu, v níž měl prohlásit, že kniha neodpovídá skutečnosti, a přiznat se k nadsázce. Michal tuto předmluvu pojal svým specifickým způsobem a to, co měl popřít, vlastně ještě více podpořil a zesměšnění zintenzivnil. V předmluvě uvedl, že když napíše, že kniha neodpovídá skutečnosti, stejně tomu nikdo nebude věřit a lidé budou o to víc v knize očekávat a hledat přítomnost nějakých pomluv. Dále se zmínil o technické nemožnosti příběhu, který se tedy nemohl stát. Vyšetřovací postupy, kterých se zde užívá, nejsou totiž shodné s postupy, jež užívají opravdoví kriminalisté.

V roce 1963 vyšel Krok stranou podruhé, nyní přímo pod dohledem a nátlakem cenzury. Autor zde opravil hlavně mnoho slangových a nespisovných výrazů na výrazy neutrální, bezpříznakové. Tím text bohužel ochudil o jeho kouzlo a specifičnost.

Publikace však získala velkou popularitu již při svém prvním vydání. Byla rozebrána během pár dnů a několik kritiků na ni napsalo pozitivní recenze. Patřil mezi ně například František Benhart, Dušan Karpatský nebo Oleg Sus.

Všechny recenze se shodly v jednom - Michalova novela přinesla zásadní obrodu detektivního žánru, který byl v té době ve fázi úpadku. „*Za tuto humanistickou vzpouru mu vzdávám čest; jí i svým kladným ideálem se průbojně zařazuje do nové vlny naší mladé satiry.*“⁴ Kniha byla přeložena do slovenštiny a němčiny.

Svůj detektivní příběh Michal pojal osobitým způsobem. Vše se otáčí kolem nepříliš atraktivního případu pašovaných hodinek, který pak vyústí v domnělou vraždu. Již v první Michalově knize se objevuje rejstřík postav, který je typický pro celé jeho další dílo. Michal s oblibou své příběhy zaplňuje dobově typickými postavami, obvykle spojovanými se socialistickým režimem. Detektivka **Krok stranou** je pro Michala prostorem, na němž představuje ty nejtypičtější příslušníky veřejných činitelů v dobrém i špatném slova smyslu. Setkáváme se zde s jedním z nich, s policistou Blahynkou, který výše zmíněný zločin vyšetřuje. V případě postavy Blahynky je zřejmé, že ho má autor rád, stejně jako jeho nadřízeného - kapitána Girardouxe. Proti nim pak staví postavy arogantního policisty Bachtíka a bázlivého správce doktora Vegrichta. Jako v každé detektivce zde vystupuje několik podezřelých a zločinců - mladého správce hradu Kunce, restaurátorku paní Landovou a kastelána a bývalého policistu v jedné osobě Žáčka. Ti jsou vylíčení z velké části prostřednictvím Blahynkova hodnocení. Příběh se odehrává na hradě Ciprburk, centru celého zločinu, dále pak v Praze, která je Blahynkovým působištěm. Blahynka se s pomocí logiky, ale z větší části i náhody, pokouší objasnit celý případ a najít „svého“ vraha. Ve chvíli, kdy už je pevně přesvědčen o vítězství, jsou jeho naděje zmařeny zjištěním, že oběť byl obyčejný opilec, který se utopil v řece a jediným viníkem jeho smrti byl alkohol. Celé pátrání pak vyzní jen jako trapná komedie.

⁴SUS, O.: *Detektivka obrozená plebejskou etikou*. Host do domu 8, 1961, s. 569.

3.2 Bubáci pro všední den

Bubáci pro všední den vyšli ve stejném roce jako Michalův knižní debut **Krok stranou**, v roce 1961, pouze o několik týdnů později v nakladatelství Československý spisovatel. Jde o cyklus satirických povídek s ústředními postavami bubáků a různých strašidel, které pronikají do světa lidí a nějak ho ovlivňují. Kniha získala u čtenářů velký ohlas, byla dokonce jedním z nejoblíbenějších titulů šedesátých let a dodnes jde o Michalovu nejznámější prózu. Také kritika Bubáky pro všední den přijala pozitivně. Michalův další přínos současné literatury oceňoval opět Oleg Sus, dále František Benhart v časopise Plamen, Jiří Hájek a Ivan Klíma. „*Bubáci pro všední den nejsou pro tyto své vzácné vlastnosti prostě jen slibnou prvotinou jednoho mladého autora: je to knížka, v níž osobitý umělecký talent kurážně ověřuje nejen sám sobě, ale i současné satiri jako uměleckému žánru některé nové tvůrčí možnosti. Je to knížka, ve které o něco jde: a to je pro další Michalovu cestu závazné.*“⁵ Kniha pak vyšla jen do roku 1967 celkem čtyřikrát. Michal za Bubáky také dostal svou první literární cenu - cenu Jaroslava Haška. Ještě jednou je také vydal v exilu v nakladatelství Index v roce 1981. Jednotlivé povídky Bubáků řadím pro snazší orientaci podle jejich obvyklého uspořádání v tomto souboru.

3.2.1 Silná osobnost

Silná osobnost vyšla stejně jako ostatní povídky z cyklu **Bubáků** v časopise Plamen. Setkáváme se zde s další postavou typickou pro Michalovo dílo - úředníčkem, jehož neutěšený život je narušen působením kouzelné síly. Účetní Mikulášek je obdarován kouzelným prstenem, který mu má

⁵ HÁJEK, J.: Debut proti všem pravidlům. Plamen 4, 1962, s. 105.

umožnit proměnu v medvěda. Ani to mu však nepřinese štěstí a nebohý účetní skončí v kleci zoologické zahrady s nadějí, že někdy se jeho život opět vrátí do starých kolejí.

3.2.2 Jak Pupenec k štěstí přišel

Tato povídka se odehrává se na hradě v Šaraticích, kde tamější správce Pupenec potká v křížové chodbě Bílou paní. Považuje za svou povinnost oznámit tuto skutečnost na příslušných místech. Neschopnost nadřízených orgánů přijmout něco, co „objektivně“ nemůže existovat, a odhodlání Pupence trvat si na svém, je pro něj paradoxně příznivé a on získá mnohem lepší místo.

V době, kdy Michal pracoval jako dramaturg pro Československý film na Barrandově, začal usilovat o převedení této povídky do filmové podoby. Film pak opravdu vznikl za spolupráce s režisérem Zdeňkem Podskalským. Byl uveden pod názvem **Bílá paní** a stále patří k oblíbeným filmům české kinematografie. O popularitě **Bubáků** v šedesátých letech svědčí i obsazení rolí v tomto filmu. Hrál zde několik slavných českých herců - například Irena Kačírková, Rudolf Hrušínský, Jiřina Bohdalová, Vlastimil Brodský a další. Ukázka ze scénáře byla otištěna v sedmém čísle časopisu Plamen v roce 1965. Michal příběh z „bubákovské“ povídky rozšířil o osudy městečka pod hradem, který se zde jmenuje Komonice. Líčí zde problémy malého městečka a jeho obyvatel, jejich starosti s úřady i vztahy mezi lidmi. Vytváří typologii vesnických obyvatel té doby, kteří žijí ve strachu před institucemi, což výrazně ovlivňuje jejich život.

3.2.3 Mrtvá kočka

Třetím nadpřirozeným „hrdinou“ bubákovských příběhů je mrtvá kočka, která je vhozena do okna jednomu žurnalistovi. Kočka se jeví jako mrtvá, problém je v tom, že mluví

a s neúprosnou logikou odpoví na každý položený dotaz. Jedinou zvláštností na její mluvě je, že neovládá první osobu jednotného čísla a mluví pouze v osobě druhé. Nastává tedy koloběh událostí směřující k vyřešení problému, co dělat s nadpřirozenou věcí, co s mrtvou kočkou, která mluví? Nikdo neví, jak v této situaci jednat, nikdo si nechce kočku nechat, nikdo nedokáže najít žádnou odpověď. Nakonec ji uloží mezi porouchané věci, aby nepůsobila další rozruch a nedorozumění.

3.2.4 Mimořádná událost

Děj této povídky se odehrává v kasárnách, kde se na chodbě objeví duch. Ten zde pouze plní osudem určený úkol - straší a doufá, že tím bude vzbuzovat děs. Pro dva důstojníky Mikyse a Šamajse ale představuje jen narušitele již zaběhlého koloběhu, s kterým se musejí nějak vypořádat. Pokusí se tedy duchovi domluvit, aby přestal strašit. Když se jim to nepodaří, shodnou se na řešení podle nich nejlepším - budou dělat, že není, a potrestají každého, kdo bude tvrdit opak.

3.2.5 Plivník dlaždiče Housky

Následující povídka Plivník dlaždiče Housky z cyklu „bubáků“ byla první Michalovou časopisecky vydanou povídkou. Zasluhu na tom měla spisovatelova matka, k níž do zubařské ordinace docházel redaktor nakladatelství Naše vojsko Emil Charous. Paní Buksová se mu svěřila, že syn má literární nadání, a on ji požádal, ať mu na ukázkou přinese nějakou jeho povídku. První povídka se mu nelíbila, druhou povídkou byl právě Plivník dlaždiče Housky. Charous ji donesl do nakladatelství, šéfredaktor Našeho vojska Jiří Hájek byl textem nadšený, a protože v té době přecházel do časopisu Plamen, povídka poprvé vyšla v roce 1959 zde, v třetím čísle. Podle Plivníka dlaždiče Housky vznikl v roce 1961

stejnojmenný krátký loutkový film. Michal k němu napsal scénář, film režíroval Stanislav Látal.

Vzhledem k dřívějšímu Michalovu povolání dlaždiče je patrné, že zde autor vycházel ze znalosti tohoto prostředí.

Dlaždič Houska přinese domů vejce, z kterého se mu pak přes noc vylíhne černé kuře - Plivník. Plivník má jedinou životní náplň - sloužit tomu, kdo si ho vyseděl, a pomáhat mu v jeho povolání, ať už je jakékoliv.

„Dlaždič Houska si přál vědět, zda by Plivník nemohl nosit rovnou peníze. Plivník to však odmítl s odůvodněním, že Houska by byl zavřen a on, Plivník, by pak za něj musel chrastit řetězem. Další dotaz, v čem spočívá Plivníkova spolupráce, je-li jeho držitelem lehká žena, Plivník nezodpověděl.“⁶

Plivník tedy začne Houskovi pomáhat v dláždění, ale je tak výkonný, že brzy pracuje nad normy a nikdo si s ním neví rady. Houska je zase nešťastný, protože ho Plivník neustále honí do práce a on nemá chvílku oddechu. Jako mnoho dalších nedokáže využít nabídky strašidla a raději se rozhodne se ho zbavit.

3.2.6 Balada o Vikýřníkovi

Vikýřník je dalším strašidlem Bubáků pro všední den. Vikýřníkovou hlavní činností je strašit na střeších domů, ale nějak už ho nebaví, aby lidé kvůli němu umírali, a to jediné, po čem touží, je odpočinek. Ovšem jen do té doby, než potká policistu, který mu prozradí, že lidé, které vidá vycházet z půd, jsou zlí a škodí společnosti, a je potřeba je za to potrestat. Vikýřník se tedy nabídne, že mu rád pomůže v jejich dopadení. Když však vidí, že si ho policista neváží a chce se ho zbavit, pomstí se mu tím nejprostším možným způsobem - začne sám vykrádat půdy.

⁶MICHAL, K.: Plivník dlaždiče Housky. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 243.

3.2.7 Kokeš

Posledním bubákovským příběhem je povídka o skřítku Kokešovi. Kokeš je dalším z odmrštěných strašidýlek, o jehož služby nikdo nestojí. Potká ho redaktor Kotlach v podzemní kanalizaci a Kokeš mu nabídne své služby. Nejsou to ovšem služby ledajaké, Kokeš totiž zabíjí na přání lidí. Kotlach jeho nabídku sice přijme, ale přestože ho neustále pronásleduje smůla a všichni mu křivdí, nedokáže Kokešovu pomoc zužítkovat. Nakonec mu dojde trpělivost, ztratí zábrany a Kokeše si opravdu přivolá, když se ocitne v situaci ohrožující jeho život, a z ukřivděnosti a vzteku na nespravedlnost osudu se chce aspoň někomu pomstít.

3.3 Čest a sláva

Své další dílo vydal Karel Michal po menší odmlce, v polovině roku 1965. Šlo o historickou novelu Čest a sláva, která byla poprvé otištěna v osmém a devátém čísle časopisu Plamen a následně, v roce 1966, knižně v Našem vojsku. Knižní vydání bylo věnováno Emilu Charousovi. I tato kniha byla ve většině případů pozitivně přijata kritikou. Autory recenzí byli například Oleg Sus, Milan Suchomel, František Benhart, Ivan Klíma, Vladimír Dostál. Posledně jmenovaný se k tomuto dílu však nepostavil úplně kladně: *„Průhledná oslava neheroizovaného hrdinství a programově znevažované ušlechtilosti však zabránila udeřit na aktuálnější strunu lidské zpupnosti vůči dějinám a vyvést chvályhodnou morálku z plošné dimenze, oživované humorem trochu tatíkovským.“*⁷

Karel Michal novelu také přepracoval do podoby scénáře, podle nějž natočil Hynek Bočan stejnojmenný film. Do hlavní role rytíře Ryndy byl obsazen Rudolf Hrušínský. Roku 1969 získal tento film na benátském filmovém festivalu cenu za

⁷ DOSTÁL, V.: Příběhy o spravedlnosti a spravedlivosti. Kulturní tvorba 6, 1968, s. 12.

nejlepší zahraniční film. Během svého pobytu ve Švýcarsku Michal knihu přepracoval a přeložil do němčiny za pomoci překladatelky Wery Rathfelderové.

Děj novely se odehrává v Čechách v době třicetileté války. Na tvrzi v Poříčanech zde v nečinnosti a míru žije zchudlý rytíř Václav Rynda z Loučky. Panuje v jedné menší vesnici, její obyvatelé ho mají rádi a všichni tam nějak přežívají válečná léta, aniž by je válka příliš zasáhla. Tato poklidná, i když trochu zablácená a zahnojená idylka je však narušena příjezdem císařského komisaře, jenž se posléze odhalí jako český šlechtic Jindřich Donovalský z Bejšic a Oujezda, který je nyní se svou společnicí Kateřinou ve službách francouzského krále. Oba mají jediný záměr - přemluvit rytíře a jeho lidi, aby se také přidali na stranu odboje proti císaři, a zapojili se tak do války. Rytíř to nejprve odmítá, nechce se vzdát svého pokojného života a poslat své poddané na smrt. Donovalský a Kateřina ho však společným přemlouváním, apelující na jeho postavení českého šlechtice, přemluví, aby přehodnotil svůj pasivní postoj k válečnému konfliktu, připojil se na jejich stranu a začal bojovat. Než ale stačí rozpoutat nějakou akci, přichází k nim poselství o uzavření vestfálského míru. Pro Donovalského, Kateřinu a francouzského kapitána (jejich dalšího společníka) tak všechno končí, rytíř Rynda se ale odmítá smířit s koncem války, který nemá pro naši zemi žádný pozitivní přínos, a sám jako Don Quijote odchází do boje za „lepší zítřky“.

3.4 Gypsová dáma

Brzy po novele **Čest a sláva** vychází další Michalovo dílo - tentokrát obrázek pražského podsvětí první republiky - Gypsová dáma. Próza byla otištěna v lednovém čísle časopisu Plamen v roce 1967. Ještě téhož roku byla vydána

v odeonském klubu čtenářů ve svazku společně s **Bubáky pro všední den** a s knihou **Čest a sláva**.

Gypsová dáma není na rozdíl od autorovy prvotiny **Krok stranou** detektivkou. Odehrává se sice v policejním a právnickém prostředí - nevyšetřuje se zde ale žádný zločin. Jeho pachatel je totiž hned na počátku znám - je to obyčejný zlodějíček Maryška. Ten se na útěku před spravedlností setkává s dvěma zločinci mnohem většími, než je on sám, kteří však stojí na straně zákona. Advokát Arnošt Benedikt a detektiv Karel Lokvenc by měli proti zločinu bojovat ale místo toho využívají svých zkušeností z tohoto prostředí a snaží se si vylepšit své živobytí činností na druhé straně zákona vydíráním těch, které vypátrali. Činnost ve světě zločinu je však nevyzpytatelná a ani jim se nevyplatí jistota s vlastní nepolapitelností a nezranitelností a důvěra v přátelství toho druhého. To se pak stane osudným Benediktovi, který je svým přítelem Lokvencem zabit.

Příběh je na třech místech přerušen automatickým textem, v němž je v souvislém textu bez interpunkce postiženo pásmo myšlenek jednotlivých postav - Arnošta Benedikta, Karla Lokvence a Josefa Marysky.

Gypsová dáma je literárními kritiky a teoretiky považována za nejméně povedené dílo Karla Michala, plán celé knihy je podle nich nedotažený, automatické texty nemají v příběhu opodstatnění.

„Psychologie se k němu však nezachovala o nic mateřštěji než filosofie v novele předchozí: také ho nechala na holičkách a jeho postavy na úrovni figurek s několika základními vlastnostmi. Sebrání Michalových próz nám tedy dokládá pozvolný sice, nicméně zadržitelný sestup.“⁸

⁸ DOSTÁL, V.: Příběhy o spravedlnosti a spravedlivosti. Kulturní tvorba 6, 1968, s. 12.

„Nerad klasifikuji, a tím méně prorokuji. Řekl bych jen, že bude-li autor pokračovat ve své cestě, jeho příští kniha už asi jen těžko bude vykřesávat úsměv, byť šklebivý, Jeho zaujetí lidskou vyvržeností a opuštěností je příliš hluboké a jeho smutek příliš niterný.“⁹

3.5 Rodný kraj

V roce 1966, v době, kdy psal Michal Gypsovou dámu, již začínal pracovat na svém posledním prozaickém díle - cyklu Rodný kraj. I tento fakt může být příčinou nedotaženosti Gypsové dámy, která vzbuzuje dojem, že Michala práce na ní už nebavila.

Celý cyklus se skládá ze tří částí/žánrů - Elegie, Rapsodie, Tragédie. Elegii napsal Michal v roce 1966, Rapsodii v roce 1967, v červnu 1968 vyšla v časopise Plamen. Rapsodie byla posledním dílem, které bylo otištěno u nás, pod názvem Rodný kraj ji pak vydal v roce 1974 Kalex 74 - Kalendář československého exilu 1974. Tragédii napsal Michal v exilu na Elbě v roce 1971. Rodný kraj vyšel celý knižně teprve v roce 1977 v exilovém nakladatelství Index v Kolíně nad Rýnem. V Čechách vyšel až roku 1993 v nakladatelství Československý spisovatel.

Rodný kraj je cyklus tří apokryfů na téma známých událostí z české historie. Týká se zheroizovaných legend souvisejících s tragickými okamžiky českého národa. Michal tyto události ironizuje a demytizuje, ukazuje je tak, jak by také mohly vypadat, pokud bychom se odklonili od jejich heroizujícího pojetí. Jeho jiný pohled na tyto události však neznamena, že by si jenom vymýšlel, jeho příběhy jsou postaveny na reálných pramenech, které dále rozvíjel.

⁹ KLÍMA, I.: Smutný humorista. Host do domu 15, 1968, s. 62.

3.5.1 Elegie

Tématem první povídky je Havlíčkova deportace do Brixenu. Celá povídka je založena na vztahu a následném konfliktu mezi Havlíčkem a komisařem, který má Havlíčka do Brixenu odvézt. Komisař Havlíčka považuje za přítele, chce ho zachránit, a proto ho před deportací varuje a vybízí ho k útěku. Havlíček však o záchranu nestojí a chce se stát mučedníkem.

Michal zde vycházel z archivního materiálu, v němž byla zmínka o policejním komisaři jménem Dederer, na jehož pohřeb prý přišlo mnoho chudých lidí – pražských žebráků, zlodějíčků, prostitutek. Michal z toho odvodil, že policejní komisař mohl být vlastně hodný člověk a tím problematickým byl ve skutečnosti Havlíček.

3.5.2 Rapsodie

Rapsodie se zabývá legendou slovenského národa – Jánošíkem. Příběh jeho posledních dnů líčí jako trapný omyl, k němuž došlo pouhou shodou náhod a okolností. Jánošík byl zajat za čin, který nespáchal, a byl donucen k přiznání jen proto, že nikdo nebyl schopen najít opravdového viníka. Jánošík na tuto dohodu o přiznání přistoupil pouze v naději, že bude osvobozen. V průběhu poprav při marném čekání na posla se zprávou o milosti a za neustálého hádání se jeho vězňatelů a soudců, kteří se ho bojí zachránit bez povolení, však Jánošík umírá.

3.5.3 Tragédie

Námětem poslední části Rodného kraje je další důležitá událost v historii českého národa – dobytí hradu Sion. Hrad, který je v držení Jana Roháče z Dubé, je obléhán Pražany pod velením pana Hynceho Ptáčka. Ten je však spolčen s knězem na Sionu Prostředkem a zásobuje s jeho pomocí

obyvatele Sionu jídlem, aby obléhání přežili. Pražané totiž nechtějí Sion dobýt, protože se obávají moci císaře Zikmunda. Po prozrazení tohoto plánu je nutno hrad opravdu dobýt, ale bez ztráty na životech. I zde nakonec vše končí jinak, než si všichni představovali, a Hynce i Roháč z Dubé jsou popraveni.

Michalova verze vychází z objevu historiků, kteří zjistili, že hrad Sion neměl studnu, proto je pravděpodobné, že by nedokázal tak dlouho pouze svým vlastním přičiněním a silou odolávat obléhání.

3.5.4 Přemilí sousedé

Přemilí sousedé byli prvním textem, který Michal publikoval v cizině. Původně ho psal jako příspěvek pro sborník *Das kalte Paradies. Emigration - Integration - Konfrontation*, který vydalo nakladatelství Huber Frauenfeld. Ve sborníku byly zveřejněny názory různých emigrantů na exil ve Švýcarsku. Článek byl posléze přetištěn v roce 1972 v pátém čísle časopisu *Zpravodaj* (časopis Čechů a Slováků žijících ve Švýcarsku, který vycházel ve Winterthuru). Michal se zde negativně a s ironií staví nejen k rodné zemi, ale i k Švýcarům. Vyjadřuje svůj vztah k lidem, kteří mu sice poskytli azyl, ale on od nich nepožaduje žádné milosti, uznání nebo zvláštní zacházení jen proto, že je spisovatel. Kritizuje jejich společenské zřízení, obojakost lidí, jejich chování, amorálnost, neuznává jejich zvyky. Vyznává se také ze své nespokojenosti, že musí žít v zemi, kde se mu nelíbí, jen proto, že nemá jinou možnost.

Tento článek vyvolal nevoli mezi českými emigranty ve Švýcarsku, kteří měli obavy, jak se k nim teď Švýcaři budou chovat. Švýcarská kritika se však k článku postavila pozitivně. Právě na základě úspěchu tohoto článku pak Michal dostal zakázku na vytvoření televizní hry.

V Přemilých sousedech je patrná změna v autorově stylu psaní. Michal zde již tíhne k složitější jazykové stylizaci

3.6 My, občané méléstí

V roce 1972 dostal Michal nabídku od švýcarské televize na napsání televizní hry. Tak vznikla jeho hra ze starého Řecka - *My, občané méléstí*, která sice odrážela dobovou situaci ve Švýcarsku, Michalovi do ní ale pronikl i obraz Československa. Curyšská televize si od hry slibovala oslavení švýcarské demokracie a nezávislosti, byla však značně levicově orientovaná, a proto požadovala na autorovi určité úpravy. Ty však Michal odmítl udělat, hra se tedy nevysílala. Originál psaný německy pod názvem *Wir, die Bürger von Melos* nebyl nikdy publikován, hra vyšla až v překladu Violy Fischerové v nakladatelství Dilia v roce 1991.

Za model neutrality Švýcarska během války si vzal Michal ostrov Méléos, který si jako jediný udržel nezávislost v době peloponéské války mezi Spartou a Athénami. Ostrovu ve hře vládou dva archoni Megakles a Archidas, kteří se snaží uchovat mír a podporovat obchod s rybami, který je celý pod nadvládou nejbohatšího obchodníka Mélu - Simonidese. Neutralita ostrova však trvá jen do té doby, než tam přijíždějí athénští vyslanci, kteří žádají po archonech, aby se jim Méléos podrobil a přidal se na stranu Athén. Přestože zdánlivě uzavřou mír, příběh stejně končí obsazením Mélu a pobitím jeho obyvatel.

Během emigrace se Michal také autorsky podílel na románu Tomáše Řezáče **Trpaslík na houpačce**.

3.7 Časopisecky publikované texty

3.7.1 Odvaha soudruha Krapka

V bubákovském tónu se nese i jedna z dalších Michalových povídek - *Odvaha soudruha Krapka*, která vyšla v roce 1960 v časopise *Plamen*. Nevystupuje zde sice žádná

ryze nadpřirozená bytost. Hlavní konflikt způsobuje netopýr, který v lidech svou vzdálenou souvislostí s nadpřirozenem také často vzbuzuje strach. Povídkám z **Bubáků** je Odvaha soudruha Krapka podobná hlavně svým humorem a satirickým zobrazením úřednického systému. Poukazuje na nutnost slepé poslušnosti malého úředníka, kterému ve vykonání pracovní povinnosti, která mu byla svěřena, brání přítomnost netopýra, jehož se strašně bojí. Nadřizení mu samozřejmě jeho strach vytýkají, když jim však soudruh Krapek netopýra donese, jejich reakce je úplně stejná.

3.7.2 Pohled z přízemí

V časopise Plamen v roce 1960 vyšel také Michalův článek Pohled z přízemí. Autor se v něm zabývá problematikou humoru v literatuře. Staví se proti umírněnosti autorů posledních let. Podle Michala už humor téměř neexistuje, protože lidé pro něj nemají smysl. Vyjadřuje se také k satíře, dává návod, jak by měly vypadat humorné a satirické příběhy.

Odráží se zde také jeho zkušenosti s cenzurou, kritizuje její činnost, která v mnoha případech ubírá literárním dílům na jejich kvalitě. Autoři se již bojí proti něčemu útočit, někomu se vysmívat, protože si nechtějí dělat problémy. Autor si uvědomuje, že cenzura dokázala spisovatele tak umrtvit a otupět, že již nedokáží tvořit přirozeně a s lehkostí. Všichni se raději drží při zemi, aby jim nehrozilo žádné nebezpečí. Za původce této situace označuje „maloměšťáka“; který většinou bývá terčem satiry, a proto zakazuje, aby nebyl ohrožen. Michal kritizuje s vědomím, že sám nic nezmůže, chce alespoň upozornit na to, co by mělo být napraveno. Uvědomuje si, že není možné stavět se do pozice člověka, který odhaluje pravdu a spolu s ní vše negativní a pak vše napraví.

Poukazuje také na starší autory - hlavně na Haška, z kterého by si měli nynější spisovatelé brát příklad.

3.7.3 Možnost volit

V roce 1977 na sympoziu Disidence a literatura, které se konalo v rámci benátského Bienále, přednesl Michal příspěvek s názvem Možnost volit. Toto symposium vyvolalo veliký ohlas a dalo podnět k organizování dalších podobných akcí. Své příspěvky zde přednesli emigranti ze střední a východní Evropy, Ruska a Asie. Z českých spisovatelů zde kromě Michala vystoupili Josef Škvorecký, Ludvík Aškenazy, Milan Kundera, Ota Filip, Eduard Goldstücker a Petr Král. Texty, které zde přednesli, pak byly otištěny v pátém čísle časopisu Listy v roce 1978.

Michal se ve své přednášce zabývá převážně otázkou emigrace. Vyslovuje se také k situaci našeho národa, kde literatura stále jen něco nahrazuje - politiku, výchovu, publicistiku. Autor musí plnit to, co se od něj čeká a požaduje. To, jak píše, je pak pro něj poukazem buď na byt na zámku, nebo pobyt ve vězení. Jako jediné východisko z této situace Michal vidí emigraci do svobodné společnosti, která mu dává možnost volit - psát si podle svého.

3.8 Nepublikované texty

V literární pozůstalosti Karla Michala zůstalo velké množství různých skic, poznámek, nápadů, fragmentů rukopisů, které nebyly nikdy otištěny. Michal byl totiž posedlý dokonalostí konečné podoby díla a nikdy by nedopustil, aby bylo něco nehotového vydáno bez jeho vědomí.

Jedním z těchto spisů je kniha, která se měla jmenovat **Ach synku, synku** (podle oblíbené písničky T. G. Masaryka), kterou začal psát během svých prázdnin na Elbě. Napsal asi sto dvacet stran, po návratu do Basileje se k ní ale už bohužel nevrátil. Podtitul knihy zněl Paměti četnického strážmistra Josefa Joudala a měla oslavovat počestnost českého četnictva; byla dokonce věnována generálu četnictva Josefu Ježkovi.

V roce 1967 začal psát Michal svou v pořadí první hru **Tak to na světě chodí**. Tu však narozdíl od druhé hry **My, občané mělští** nedokončil.

4. Oběti a přísluhovači „režimu“

Z dnešního pohledu můžeme Michalovy knihy vnímat jako díla sloužící hlavně k pobavení; jsou plny jeho někdy laskavého, někdy ironického a občas i černého humoru. I přes tuto na první pohled zábavnou funkci je jejich neopominutelnou součástí Michalův názor na svět a celou společnost; jejich úzké sepětí s dobou, v níž vznikaly.

Karel Michal měl na své životní cestě poměrně velké problémy s politickým zřízením v naší zemi. Všechny své neshody s lidmi podporujícími politický režim a svou nespokojenost s životem v tomto státě vložil do svých komických příběhů.

Michalovo dílo je prosté jakékoliv přetvářky. Popisoval svět, tak jak ho viděl, nebál se nazvat věci pravými jmény, což mu umožňovalo ironicky zobrazit a zesměšnit instituce či funkce v socialistické společnosti téměř posvátné.

Michal si nekladal ve své tvorbě žádné velké cíle, pouze mu některé věci vadily a chtěl na ně upozornit. Dokázal zviditelnit vážné i nevážné problémy tehdejší doby, ale nesnažil se hrát si na strohého moralistu a kritika. Jeho schopnost podat vše pouze mimochodem a nekritizovat za každou cenu, zvyšuje hodnotu jeho díla. Snažil se svou kritiku odlehčit, to, s čím nesouhlasil nebo to, co se mu nelíbilo, prezentoval humornou formou. Kritika se pak dostává na povrch až při celistvém vnímání díla, při němž získává další a další roviny významu.

Ve velké míře využíval nadsázky, grotesknosti, která zveličuje. Nesmyslnost socialistické společnosti mu poskytovala podněty k rozvíjení dalších, ještě absurdnějších situací a k vytváření vtipných příběhů.

Společnost té doby ustrnula na mrtvém bodě, lidé byli zbaveni své přirozenosti, lidskosti a svobody myšlení. Pravidla a zákony vycházely ze zvrácené dogmatickosti „režimu“, v němž platila jen některá pravidla a jen pro některé a lidé žili v přetvářce a lži. Neměli možnost volby, byli nuceni vykonávat a říkat to, co po nich vyžadovala společnost a komunistická diktatura. V mnoha případech jim tato slepá poslušnost i vyhovovala a usnadňovala jejich cestu životem, přizpůsobení požadavkům „shora“ pro ně bylo pohodlnější. Nevadilo jim, že vykonávají mechanicky stále stejné úkoly, které se den co den opakují bez jakéhokoliv vyrušení. Nesmyslnými činnostmi, které jim diktovala společnost, jen zaháněli nudu všedního života. Avšak i ti, kteří by se rádi z této rutiny vymanili, byli nuceni setrvat na mrtvém bodě přizemnosti. Celý tento svět zbabělosti a pokrytectví je hlavním námětem Michalovy tvorby; svět, v němž nebylo místo pro zdravý rozum, kde neplatily morální zákony, nikdo nevěděl, co má dělat, tak raději nedělal nic. *„Vedoucí strojího oddělení o ničem nevěděl, protože spal, ale pro jistotu namítal, že je to určitě blbost a že to zas nebude fungovat.“*¹⁰

Autor kritizuje byrokratický systém, který vládl na úředních místech a ovlivňoval lidské vztahy. Proto jsou všechny jeho povídky plné policistů, detektivů, úředníků, dělníků a jejich nadřízených, které se snaží co nejreálněji vypoodobnit a vystihnout jejich netypičtější vlastnosti. Neusiluje přitom v tomto případě o vykreslení psychologie hrdinů, jde mu převážně o zobrazení deformovaných vztahů mezi lidmi.

Hrdiny Michalových příběhů bychom mohli rozdělit na dva typy. Na jedné straně stojí představitelé vyšších vrstev, proti nim pak drobní úředníci a dělníci, kteří se potýkají s útlakem ze strany prvně jmenovaných.

¹⁰ MICHAL, K.: Plivník dlaždiče Housky. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 247.

Prvně zmiňovaní jsou ti, kteří vystupují jako přední aktéři v autorem zinscenovaných humorných situacích a jsou objektem jeho ostré satiry. V jeho příbězích je zastupují lidé, kteří se dostávají díky své vypočítavosti a schopnosti přizpůsobit se a sloužit „režimu“ k nějakým funkcím nebo majetku a svého nadřazeného postavení pak využívají k uplatňování povýšeneckého postoje vůči svým podřízeným. V Michalových povídkách je poměrně četný výskyt postav nadporučíků, nadstrážmistrů, domácích, vedoucích mistrů, náměstků, kteří neumějí samostatně uvažovat, pouze plní předpisy a to samé vyžadují od druhých. Jsou to omezená stvoření, která nejsou s ničím spokojena, vyhrožují ostatním a dávají nesmyslné tresty. Sami však nic neumějí a potřebují právě vedení nějaké ideologie, které bezmezně slouží, protože právě schopnost sloužit jí jim zajišťuje šťastné živobytí. Tito lidé si nedokáží vybudovat přirozenou autoritu, ostatním jsou jen pro smích. Pouze jejich vysoké postavení je jim záštitou k prosazování své libovůle a jedinou možností, jak si vytvořit aspoň nějaký respekt. Velkou část z nich tvoří ti, kteří si uvědomují nějaký svůj handicap (ať už z hlediska společenského postavení nebo inteligenční), který si kompenzují agresivitou vůči ostatním. Většinou tím ale místo strachu vzbuzují další posměch. *„Soudruh přednosta měl jistě některé z těchto vlastností. Které a kolik, o tom těžko hovořit. On sám o tom většinou nemluvil. Lidé o něm říkali leccos. Například doktor Tomeček o něm tvrdil, že je vůl.“*¹¹ To, že si z nich ostatní dělají legraci, si většinou ani neuvědomují.

Velké množství těchto nadřazených hlupáků najdeme v **Bubácích pro všední den**. Jejich nejtypičtějšími zástupci jsou důstojníci Mikys a Šamaj.

¹¹ MICHAL, K.: Jak Pupenec k štěstí přišel. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 207.

„Důstojník Šamaj se totiž pokoušel vysvětlit dozorčímu vojínovi, že při příchodu do místnosti, kde jsou velitelé, se má postavit do pozoru, a sám předváděl, kterak se vzorně stojí v pozoru. Dozorčí voják se pomalu přestával bát, neboť se rozveselil pohledem na blbnoucího důstojníka. Důstojník Mikys měl původně v úmyslu vykázat dozorčího vojína z kanceláře, aby mohl nerušeně promluvit s důstojníkem Šamajem, ale pak od toho upustil s vědomím, že by ho dozorčí voják ve strachu z ducha patrně neuposlechl.“¹²

Můžeme jich však jmenovat mnohem více - například šéfredaktora z povídky **Kokeš**, inspektory, kteří neuznali existenci Bílé paní, náměstka z povídky **Odvaha soudruha Krapka**, ředitele firmy, v níž pracuje účetní Mikulášek nebo soudruha Bachtíka z **Kroku stranou**.

„Řvát na mzdového účetního byla jeho oblíbená zábava a neměl rád, když mu to někdo kazil. V podstatě to nemyslel zle, ale řvaní mu bylo životní nezbytností jako třeba rybičkám dafnie.“¹³

Někteří z nich se často sami svých podřízených bojí. Prototypem takové postavy je na prvním místě doktor Vegricht z **Kroku stranou**. Vegricht je sice správcem velkého hradu a pod jeho velením pracuje několik zaměstnanců, ale on sám je zbabělec, jehož činy jsou řízeny strachem z lidí jemu nadřízených i těch ostatních. Tato povaha se mu vymstí při jeho neoprávněném uvěznění, kvůli němuž se málem zhroutí.

Jsou však i nadřízení mírumilovní, kteří dokáží na svět nazírat nezkresleným úhlem pohledu a vše umí příznačně pojmenovat (a někdy i nevybíravými výrazy). Tito vlídní nadřízení se dostali na vyšší pozici vlastním úsilím,

¹² MICHAL, K.: Mimořádná událost. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 235.

¹³ MICHAL, K.: Silná osobnost. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 185.

a i přes své postavení si uchovali zdravý rozum. Typickým představitelem tohoto typu je kapitán Girardoux alias kapitán Vošahlík z **Kroku stranou**. Je to obyčejný člověk, který se nevyvyšuje nad ostatní, a jemuž problém dělá i jeho zvláštní jméno. „Pan Vošahlík je krycí jméno náčelníka, tedy starého, kterého se používá v telefonickém styku. Kdyby totiž někdo vykřikoval do telefonu na poště nebo v hospodě nebo odkud se to všude telefonuje, že chce k aparátu kapitána Girardoux, asi by to vzbudilo pozornost. Nejsme při obléhání Arrasu.“¹⁴

Také v případě druhé skupiny postav - dělníků a úředníků - Michal projevuje svůj negativní postoj k praktikám, které ve společnosti vládnu a úzce souvisejí s „režimem“. K tomuto typu patří lidé, kteří nevykonávají vysoké funkce, žijí pod útlakem jiných a často jsou chudí a odstrkovaní. Podle způsobu, jakým se snaží vyrovnat se se svým společenským postavením, i je můžeme rozdělit na dvě skupiny. V první skupině jsou slabé a zoufalé bytosti, které jen trpí a nedělají nic pro to, aby svůj život změnil. Nechají na sebe jen řvát, samy ale nejsou schopni většího odporu. „Do svých slov vložil veškerý smutek nad tím, že je malý, bojí se a chce být živ... Netopýr, pravil soudruh Krapek. Visí za drápky v kroužku pořadače s úvodním projektem, visí a spí. Nedá se vzbudit, nechce pryč. Já za to nemůžu... Já říkal kšc...“¹⁵ Jsou to lidé ustrašení a bezzásadoví, jsou tak zklamaní z nespravedlnosti světa, který je obklopuje, že mají pocit, že tomuto světu nic nedluží. Jsou proto schopni morálních poklesků a v situacích největší zoufalosti přijímají služby krvelačných trpaslíků. V Michalových povídkách nacházíme celou plejádu těchto zoufalých úředníků, např. nešťastný

¹⁴ MICHAL, K.: Krok stranou. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 68.

¹⁵ MICHAL, K.: Odvaha soudruha Krapka. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 567 - 568.

účetní Mikulášek, bázlivý soudruh Krapek, ukřivděný redaktor Kotlach.

Malí nevýrazní človičci, kteří trpí nespravedlností ze stran svých nadřizovaných, se snaží svou revoltu prezentovat těmi nejprostšími způsoby. „...když o půl dvanácté v noci vyhazovali dlaždiče Housku z hospody u Přemysla krále, mrholilo drobně, hustě a vytrvale. Dlaždič Houska kopl několikrát do stažené rolety. Potvrdil tak svou morální převahu nad všemi hospodskými, zvedl si límec saka a kráčel k domovu.“¹⁶ Účetní Mikulášek poté, co neuspěje v cirkuse, napíše na zeď „Cirkus je švindl“¹⁷. Soudruh Krapek je zoufalý z toho, jak s ním jednájí nadřizování, proto jim hodí do místnosti netopýra, aby dokázal, že i oni jsou pouze lidé a budou jednat stejně jako on. Je to pouze mizerná manifestace nespokojenosti, ale jim to přece jen stačí k uspokojení. Avšak i lidé, kteří se snaží nějak protestovat, jsou tak zajati každodenními stereotypy, že se po své nicotné vzpouře nedokáží zbavit naučené všední rutiny. Soudruh Krapek, přestože se postavil svým vedoucím a ví, že se nikdy do práce nevrátí, při odchodu cvakne píchačky.

Na druhé straně jsou ti, kteří na společenském žebříčku také nezaujímají vysoké pozice, liší se ale od předchozích svým postojem k životu a k autoritám. Ani oni nejsou spokojeni s dobou, s hierarchií společnosti a se svým postavením v ní. Neutápějí se však ve smutku, necítí se být odstrčení, „malí“ a ukřivdění. Přijímají život i své okolí bez výhrad a stížností, přistupují ke svým nadřizovým s odstupem, neklepou se poníženě strachy před řediteli a náměstký, dokáží se jim vysmívat, i když většinou jen ve svém nitru nebo když vědí, že je nikdo nevidí. Nemají

¹⁶ MICHAL, K.: Plivník dlaždiče Housky. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 239.

¹⁷ MICHAL, K.: Silná osobnost. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 189.

potřebu veřejně vystupovat proti tomu, s čím nesouhlasí. Nepodlehli ale úplně pokrytectví doby, neztratili nic ze své lidskosti. Jejich typickým představitelem je policista Blahynka, správce Pupenec a přes svůj laxní přístup k životu i dlaždič Houska.

Postavy Michalových děl jsou vždy typizované podle příslušnosti k nějaké třídě nebo povolání. Na mnoha místech se autor s kritickým humorem staví k některým funkcím reprezentujícím socialistickou společnost. Jde o malé úředníčky, účetní, inženýry, příslušníky policie a armády. Tyto profese mají jedno společné, nevyžadují velké pracovní nasazení, lidé se většinou místo jejich vykonávání věnují zahálce.

„Důstojník Mikys seděl v kanceláři a studoval plán výcviku. V rohu místnosti dlel jeho zástupce, důstojník Šamaj, a chutě se dloubal v nose. Důstojník Šamaj se často soustředěně štourával v nose a přitom říkal: Máme mnoho úkolů.“¹⁸

Jsou to zaměstnání, u nichž stačí se jen chovat podle tradičních představ a dodržovat striktně daná pravidla. To právě vyhovuje omezenosti těch, co je zastávají. *„Hlavní inženýr seděl ve své kanceláři a kouřil lulku, oblečen v koženou bundu a kostkovanou košili. Viděl tak chodit inženýry ve filmu a myslel, že se to patří.“¹⁹* Splňují tím tak i požadavek doby, která nepodporovala individualismus, stačilo jí pouze povrchní vykonávání činností bez vlastní iniciativy, jež mělo vyústit ve šťastný a spokojený život všech.

Vypravěč ukazuje klasické stereotypy, obecné mínění o vykonavatelích některých funkcí nebo činností.

Autorovými nejoblíbenějšími postavami jsou příslušníci policie nebo armády. Zde je největší místo pro hloupost,

¹⁸ MICHAL, K.: Mimořádná událost In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 232.

¹⁹ MICHAL, K.: Plivník dlaždiče Housky. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 245.

nesmyslné příkazy a nadřazenost těch nejméně inteligentních lidí. Ti si nedokáží ani uvědomit společenskou funkci svého povolání. Přestože stojí na straně zákona, nemají smysl pro spravedlnost, což se projevuje jak v jejich chování k podřízeným, tak v jejich morálním cítění vůbec. Stačí jmenovat např. strážmistra z povídky **Balada o Vikýřníkovi**, který z kariérismu podvede „morálně výše postavené strašidlo“. Přesným obrazem přezíravých hodností, které nikdo nebere vážně, jsou oba důstojníci z povídky **Mimořádná událost** – Šamaj a Mikys. „Do dveří kanceláře vrazil dozorčí vojín setniny. Byl bez čepice a oči měl viditelně navrch hlavy. Důstojník Mikys si uvědomil, že je pozdě předstírat velitelskou činnost, a proto se dožral.“²⁰ Nadřízeným bez autority je také policista Bachtík z **Kroku stranou**. Také on lpí na zbytečných zásadách jen z kariérismu a pro svou neschopnost vymyslet jiné řešení.

Možnost vtipné narážky na policejní orgány si autor nenechá ujít i v dalších povídkách:

„Lidé prostě nemohou policajtům zapomenout, že se nesmí na ulicích močit, a z toho důvodu je Jánošík trvale vděčné téma.“²¹

„Z toho pramení odvěká fáma, že když se někde něco semele, žádný policajt se tam nehrne.“²²

Stejný systém nadřazenosti a podřízenosti funguje u úředníků. Michal s oblibou ukazuje postavy malých úředníků, neustále usouzených ze svého ubohého údělu, trpících pod nadvládou těch, kteří sami nic neumějí, ale vinu házejí na ně. Autor na mnoha místech karikuje smysl jejich profese.

„Mzdoví účetní nepobírají mnoho. To Mikuláška hnětlo, a ještě mnoho věcí kolem jeho zaměstnání. V dětských letech

²⁰ MICHAL, K.: *Mimořádná událost*. In Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 233.

²¹ MICHAL, K.: *Krok stranou*. In Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 158.

²² MICHAL, K.: *Krok stranou*. In Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 63.

jste chtěli být kapitány, mašinfýry nebo kominíky. Kdyby se chtěl chlapeček stát mzdovým účetním, volal by se k chlapečkovi lékař... Mikulášek byl tudíž mzdovým účetním. Je to neštěstí, ale občas se to stává."²³

Ustálenými představami se vypravěč inspiroje i při líčení dalších povolání, někdy i jen v krátkých narážkách. Domovnice z povídek **Kokeš** a **Mrtvá kočka** či správci manželé Žáčkovi z **Kroku stranou** jsou klasické „drbny“, neustále „remcají“, donášejí a pomlouvají. V Michalově díle reprezentují příslušníky dělnické třídy, kteří se snaží zařídit si živobytí a přilepšit si bez toho, aby museli vyvinout velkou námahu. V povídce *Mrtvá kočka* se vrátný Prouza rozčiluje nad prohlášeními kočky o dělnické třídě. „*Táto, jak to říká ta jeho kočka? No, o dělnické třídě! Při této vzpomínce se vrátný naježil. Vrátné nelze pokládat za rolníky ani pracující inteligenci, a jsou proto na svou příslušnost k dělnické třídě nesmírně citliví. Kdykoliv Prouza uviděl někde podobu svalnatého muže s perlíkem, pocítil hřejivé vědomí, že i on je osloven.*“²⁴

Autor vidí členy této společenské skupiny jako příživníky a povaleče, kteří společnosti nepřinášejí nic dobrého, ale je to společnost sama, která z nich dělá lidi neschopné něco dokázat. Houska jako „typický“ představitel dělnické třídy jen pije, nechce pracovat a horlivé kuře je mu na obtíž. Vesnický dědeček z **Kroku stranou** je rázovitý upovídaný starý člověk, který vysedává na návsi a každého obtěžuje svými rodinnými problémy. Kunc je zase představitelem mladé generace – bezstarostný člověk, který se uzavře na zastrčeném hradě jen pro své vlastní pohodlí. Právě tito lidé mohou svým sklonem k lenosti sklouznout k podvodům a krádežím.

²³ MICHAL, K.: *Silná osobnost*. In Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 180.

²⁴ MICHAL, K.: *Mrtvá kočka*. In Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 223.

Autor si ale všímá i povolání, která se v české tradici těšila velké úctě – učitelů a novinářů. Michalovi žurnalisté – Kotlach a žurnalista z *Mrtvé kočky* se svědomitě věnují své publicistické činnosti, ale nedostává se jim žádného uznání. Jsou nuceni psát články, které jsou podle nich pod jejich úroveň (např. článek o pracovnících v kanále), na druhou stranu se k nim ale ostatní chovají nespravedlivě a opovržlivě, neboť se domnívají, že jim z jejich postavení novinářů plynou výhody, kterých zneužívají. Realita jejich života je však jiná, oni jsou přesvědčeni o výjimečnosti svého povolání a jsou na něj hrdí, nikdo se k nim ale podle toho nechová. „*Buď jsi mrtvá kočka, a pak nemáš co hovořit, nebo jsi živá kočka, a pak nemáš tuplem co hovořit, a koukej, ať už jsi odtud, protože já tu žádné kočky nechci. Nejsem útulek, jsem český novinář.*“²⁵ Vypravěč snižuje prestiž jejich postavení, jsou to stejní lidé jako ostatní. „*Jak se vyrábějí pralinky? Nevíš, řekla kočka. Žurnalista triumfoval. Sám to také nevěděl.*“²⁶ V apokryfu **Elegie** staví do nečekaného světla i jednoho z nejslavnějších českých novinářů – Karla Havlíčka Borovského. Ten ztrácí v Michalově vyobrazení roli hrdiny českého národa. Havlíček v jeho pojetí není přesvědčený vlastenec, chce jen kolem své deportace vyvolat rozruch, protože si je vědom bezvýchodnosti životní situace.

Ani učitelé nezůstali stranou Michalovy ironie. Učitelé se podle autorových představ vyznačují charakteristickými znaky svého povolání. Ty přehání a ironizuje na postavě správce Pupence.

„*Vyučoval téměř dvacet let dole ve vsi, a ačkoliv jej nedůstojné jméno a nevelký vzrůst nakonec přiměly výučby*

²⁵ MICHAL, K.: *Mrtvá kočka*. In Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 214.

²⁶ MICHAL, K.: *Mrtvá kočka*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 216.

zanechat, zůstával s ní stále spjat alespoň odborným tiskem."²⁷

Také Blahynka se vyjadřuje o učitelích negativně: „Kdo rozpráví spisovně, je buď učitel, nebo pitomec...“²⁸

Na přístupu k učitelům autor vystihuje lidskou neupřímnost: „Dlouholeté autoritativní hlásání základních poznatků vyhrotilo totiž učitelský stav na dva krajní typy. Jeden, který bere všechno naprosto vážně, a druhý, který nebere vážně vůbec nic. Pupenec náležel bezvýhradně k prvnímu typu. V důsledku toho to měl těžké, protože se mu lidé smáli. Ti, kteří měli školou povinné děti, se mu smáli potichu.“²⁹

Satiricky se Michal v povídce Mrtvá kočka staví i k církvi. Zdůrazňuje převážně tradičně zmiňovanou vlastnost církve - její hamižnost.

„Duchovní je člověk, pravila kočka, který se živí tím, že se snaží jiné přesvědčit, aby uvěřili v něco, čemu sami od sebe uvěřit nemohou. Částí této víry je poskytování obživy duchovnímu.“³⁰

„Tak vidíš, vyčítal žurnalista, když za nimi babka zamkla bránu fary, bylo to zbytečné. Oni ji taky nechtějí. Nevyznává ústy Boha. Bodejt', vrčel podrážděně lékař. Velebný pane, husu vám nesu, to jo. Ale chcíplá kočka?“³¹

Karel Michal se ve své tvorbě vymezuje vůči socialistické společnosti době, v níž žil. Jeho příběhy sice úzce souvisely s dobovou politickou situací, autor v nich osvětluje obecné lidské sklony k průměrnosti, nesamostatnosti, přetvářce a stereotypnímu způsobu života, které ale v období dogmatismem svázané společnosti více vynikají. Jeho hrdiny nelze jednoznačně spojovat se

²⁷ MICHAL, K.: *Jak Pupenec k štěstí přišel*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 197.

²⁸ MICHAL, K.: *Krok stranou*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 37.

²⁹ MICHAL, K.: *Jak Pupenec k štěstí přišel*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 199.

³⁰ MICHAL, K.: *Mrtvá kočka*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 227.

³¹ MICHAL, K.: *Mrtvá kočka*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s.230.

socialistickým systémem, můžeme je situovat do jakékoliv doby, což Michal potvrdil svými díly.

Nejtypičtější představitele omezenců zbabělců najdeme v povídkách ze současnosti zařazených do souboru **Bubáci pro všední den**. Postavy, které se zde vyskytují, jsou většinou prostí lidé, jejichž životy jsou obyčejné a nezajímavé, jen poklidně plynou bez větších vzruchů. Jejich „měšťácké“ okolí je k nim buď nespravedlivé nebo oni sami uvíznou v neměnnosti všedního života těch, kteří je obklopují. Alarmující na této situaci je fakt, že si to ve většině případů neuvědomují a pokud ano, stejně s tím nedokáží nic udělat. Lidský svět pak vypravěč staví do kontrastu se světem nadpřirozených bytostí – bubáků. Lidé se zde dostávají do kontaktu s nadpřirozenými silami – bytostmi, strašidélky, bubáky, kteří pak ukazují jejich realitu v jiném světle. Nadpřirozené bytosti nemají strašit a lekat lidi, osvětlují nepřirozenost a nesmyslnost oficiálního světa, odstrašující je spíše obraz, který nám bubáci předkládají. *„To, co v těchto povídkách opravdu straší a co je předmětem satirického výsměchu, je omezenost byrokraticko-dogmatických představ o skutečnosti.“*³²

Michalovy příběhy z kriminálního prostředí nám odhalují absenci morálky ve světě, která se však netýká pouze zločineckých kruhů. Společnost, která lpí na hloupých frázích a pravidlech, ale morálka z ní pomalu mizí, spíše pomáhá lidem, kteří si jdou za svým cílem a bez ohledu na ostatní usilují jen o svůj prospěch. Autor zde představuje byrokracii policejního systému předvedenou nejen v kariérismu Bachtíka, ale také ve vyděračské činnosti Lokvence a Benedikta. Na pokryteckou morálku na straně zákona jsou někdy krátcí i opravdoví zločinci.

³² HÁJEK, J.: *Debut proti všem pravidlům*. Plamen 4, 1962, s. 105.

Nejen jeho novely z přítomnosti zobrazují tehdejší dobu a společnost, také Michalovy příběhy z minulosti bychom klidně mohli přenést do jakéhokoliv období. Systém, který nějak záhadně funguje, aniž by v něm někdo pořádně něco dělal, a nikdo ani neví, kde je jeho místo, platí i v době husitských válek, dobách Jánošíkových a Karla Havlíčka Borovského. A sílu velkých gest a frází, z nichž nakonec zůstanou jen zbabělost a prázdná slova, pozná i rytíř Rynda, který pak jako jediný charakterní člověk ochotný bojovat za svou pravdu působí v tomto podivném světě bez zásad jako blázen.

Celkovým obrazem morálně pokřivené společnosti je Michalova hra **My, občané mělští** a vrcholem všech morálních nectností jsou její hlavní postavy - občané Mélu. Najdeme zde systém svrchované nadřazenosti v podobě archonů Megakla a Alkida: jeden představuje typického maloměšťáckého politika, jak ho označují i inscenační poznámky „*Obloustlý, žoviální, okázale sousedský*“³³; z druhého si vypravěč zase dělá legraci pro jeho slabošství. Stejně jako v dnešní době, se v této hře setkáváme s typem podnikatele, který si díky penězům a svému majetku získává moc - „*ošklivý, poněkud přehnaně elegantní*“³⁴; a mladého naivního radikála, který doufá, že změní svět a jen z principu bojuje za lidská práva. Je to společnost, kde hodnoty jako slušnost, spravedlnost, v nichž lidé mohou za normálních okolností a v těžké situaci hledat záchranu a spoléhat se na ně, nemají velkou váhu. Autor několikrát upozorňuje na to, že v inscenaci této hry nesmí být nic pojato karikaturně, postavy, které představuje, jsou „*lidé z masa a krve*“³⁵. Svou kritiku společnosti nedává najevo pouze v dialogích, ale také ve scénických poznámkách.

³³ MICHAL, K.: *My, občané mělští*. In Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 601.

³⁴ MICHAL, K.: *My, občané mělští*. In Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 601.

³⁵ MICHAL, K.: *My, občané mělští*. In Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 601.

5. Kroky stranou - Povídky s kriminální a detektivní tematikou

Jak již bylo zmíněno v úvodu této práce, jedním z důležitých námětů Michalova díla je problematika morálky. Michal ve svých knihách ukazuje nedostatky ve fungování společnosti a hledá jejich příčiny. Všímá si zásadních a poměrně vyhraněných vlastností lidí, které mají negativní vliv na mezilidské vztahy, a staví se k nim ironicky. Nešvary společnosti u Michala reprezentují činy lidí, jejich vlastnosti nebo postavení, které je k tomu vedlo.

Michal je ve svých dílech často až okatě moralizující. Negativně hodnotí lidské poklesky jako alkoholismus, pohodlnost, zbabělost, sklony k zahálce. Jeho pozornost je ale nejvíce zaměřena na různé „kroky stranou“, kroky, které nějakým způsobem škodí veřejným zájmům. Autor se zajímá o to, kdo nejčastěji k těmto krokům tíhne, kdo je schopen spáchat trestný čin. V jeho povídkách je většinou dělají lidé nevyrovnaní, nespokojení se svými životy, kteří se snaží vylepšit své společenské postavení nebo finanční situaci. Jde například o účetního Mikuláška z povídky **Silná osobnost**, redaktora Kotlacha z povídky **Kokeš**, nebo Kunce z **Kroku stranou**.

Nejlepším prostředím pro „kroky stranou“ je žánr detektivky. Detektivnímu a kriminálnímu prostředí věnuje Michal největší část své tvorby. Místo detektivky v pravém slova smyslu v Michalově tvorbě zaujímá novela **Krok stranou**, kriminálnímu prostředí se věnuje v Gypsové dámě, policejní orgány figurují i v jeho povídce **Balada o Vikýřníkovi** z cyklu **Bubáků pro všední den**. Na toto prostředí odkazuje i v povídce **Mrtvá kočka** v již zmiňovaných otázkách kriminalistiky. Zlehčuje v ní detektivní postupy propagované v tradičních detektivních příbězích.

Detektivka je žánr, který má své přesné zákonitosti, jež však Michal v mnoha případech nedodrжуje. Jen v krátkosti se pokusím nastínit základní rysy tohoto žánru,

na jejichž pozadí pak lépe poznáme Michalovu odlišnost. Základními atributy detektivky jsou především její zábavnost, poutavost, napínavost, ve většině případů není jejím cílem vyjádření dalších významů a myšlenek. Jádro detektivky tkví v objasňování nějaké záhady, ta je sledována již od svého vzniku přes postupné odhalování různých pravd a hypotéz, jejich popírání, ověřování a potvrzování, až k závěrečnému uzavření případu, které ve většině případů znamená odhalení vraha. Detektivka ve velké míře nacházela inspiraci v pikareskním románu 17. století a loupežnickém románu 19. století. Je založena převážně na vzrušujících událostech, často drsných scénách, autor se snaží vzbudit u čtenáře napětí a strach, připoutat ho k četbě. Důraz je položen hlavně na děj, detektivka si nelibuje v složitých úvahách nebo v líčení psychologie hrdinů. Důležitý je také dialog, jehož prostřednictvím jsou čtenáři předkládány indicie, a který obvykle vrcholí v konečné scéně, kdy je odhalen pachatel. Kompozice je předem daná, autor postupuje zpětně od objevení zločinu k začátku - tedy k jeho spáchání, vrah se čtenáři postupně odhaluje, zároveň by však měl být závěr co nejpřekvapivější. Nezbytnou součástí každé detektivky je detektiv - většinou statečný hrdina, romantický ochránce a mstitel, který oplývá mimořádnými schopnostmi pozorování a uvažování. Často je také doplněn trochu hloupějším kolegou, jehož chyby musí napravovat a objasňovat mu to, co nepochopil. Tím také prozrazuje další poznatky o zločinu čtenáři.

V české literatuře neměla detektivka příliš dlouhou tradici. V meziválečném období byly sice vydávány sešity s detektivními příběhy, kterým se ale nedostávalo umělecké kvality. Postupně si detektivky začali všimnout i autoři umělecké literatury. Detektivkou se inspirovali ve svých povídkách a románech například Karel Čapek a Karel Poláček. Za zakladatele detektivky jako žánru však považujeme až Emila Vachka, který zavedl tradici obyčejných českých detektivů, a Eduarda Fikera, jenž ve svém díle čerpal

inspiraci z detektivek angloamerických autorů. Po nich následovalo mnoho autorů, kteří vytvářeli poměrně jednoduché detektivky na hranici brakové literatury (L. Možný, M. Drtílek). Svými díly tak splňovali pouze základní kritéria detektivní literatury. Detektivky se posléze také využívalo jako nástroje socialistické propagandy k výchovným účelům. K renesanci detektivky u nás dochází až v šedesátých letech, kromě Karla Michala je významným zástupcem tohoto žánru Josef Škvorecký.

Michal se snaží k útvaru detektivky ve své knize **Krok stranou** přistoupit jiným způsobem. Jeho úsilí spočívá hlavně v odstranění konvenčních postupů detektivky, při níž čtenář pouze dychtivě sleduje zločiny a pasivně podléhá napětí, které u něj autor vzbuzuje všemi možnými prostředky. Odmítá pouhé líčení mordů, krvavých a napínavých historek. Nechce, aby jeho detektivní příběhy byly na úrovni brakové literatury. Opírá se při tom o metodu, která byla již dříve používána k ozvláštnění detektivky - humoru. Humor umožňuje, abychom pouze nekonzumovali zápletku, ruší odtažitost zločinu. U Michala však nejde o humor prvoplánový a uměle „nasazený“ na situaci. Jeho humor je založen na ironizování, shazování a zesměšňování, směřuje k společenské satíře. S jeho pomocí se snaží vybudovat si k umělému světu vytvořenému detektivkou odstup.

Michalův **Krok stranou** není běžnou detektivkou plnou vražd, krvelačných zločinců a důvtipných detektivů. Vypravěč se v prvním plánu snaží dodržet klasické zákonitosti detektivky. Máme zde zločin, mrtvolu, několik podezřelých, stopy, někoho, kdo by mohl plnit funkci detektiva. Zločin se ale týká poměrně triviálního případu pašování hodinek, který nikoho nezajímá a přitažlivým se stává jen díky najednou se objevivší mrtvole. Detektiv je jen obyčejný policista a mrtvola ani není zavražděným, jak se všichni zúčastnění zprvu domnívali, ale utopeným alkoholikem. Všechno, co by mělo dodávat žánru detektivky

romantické kouzlo tajemna, vypravěč zlehčuje a částečně i zesměšňuje.

„Na kradeném si vždycky pomohl jen překupník a na pašovaném jen pašerák, ale tohle je zřejmě nad lidské chápání a každý si myslí, že mu zlí policajti nepřejou výdělek na charitativním pašerákovi. Ty hodinky měly faktickou cenu asi padesát korun, a prodávaly se za tři sta padesát až pět set, aby si tedy lidé pomohli....Všichni postižení shodně vypověděli, že je koupili od neznámého pána. To bylo ostatně pravděpodobné, protože známému by se nikdo takovéhle hodinky prodat neodvážil...“³⁶

Jedním z hlavních příznaků zironizování žánru je sama zápletka. Případ pašování hodinek se řeší jako závažný problém, vypravěč se snaží stupňovat napětí, postupně se přestupek odhaluje, ale celé to „napětí“ neodpovídá velikosti zločinu. Hodinková záležitost se pak ve světle napínavého líčení, odpovídajícího žánru, jeví ještě více banálně, než jaká by mohla být. Hledání vraha pak navíc končí deziluzí, čímž se stupňuje jeho komičnost.

Vypravěč nezesměšňuje pouze zločin a princip pátrání po pachatelích, ironizuje celý detektivní žánr. Prostřednictvím „detektiva“ – policisty Blahynky často odkazuje k detektivním stereotypům. Připomíná tradiční znaky, které si čtenář vždy spojoval s detektivkou – tvrdý klobouček, kostkované čepice. Zmiňuje vševědoucí a chytré detektivy, kteří napravují chyby a omyly těch hloupých a dávají jim rady. Starý kapitán Girardoux plní roli rádce a pomocníka Blahynky, uklidňuje jeho horlivost, je tím, kdo vidí hloupost Bachtíka a stojí na straně Blahynky proti Bachtíkovi. Vypravěč znevažuje i romantické postavy zločinců, kteří už nejsou drsní zabijáci, podezřelým se může stát i bázlivý úředníček, a nebo mladý nerozvážný kluk, který si chce jen trochu přivydělat. *„Dnes už se zločinci*

³⁶ MICHAL, K.: *Krok stranou*. In Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 13 - 14.

nehalí do černého pláště a nevrhají na všechny strany hroživé pohledy zpod kosmatého obočí.“³⁷

Policista Blahynka si vytváří odstup od svého povolání a pátrání, zesměšňuje ho, ironizuje sebe i vyslyšací postupy.

„Řekl jsem si, že to máme dobré, a po vzoru všech velkých kriminalistů jsem se chopil tužky. Tupým koncem jsem se dloubal v nose, ořezaným jsem maloval malá prasátka.“³⁸

„Zatvářil jsem se v rozpacích velice dobrotivě a podvědomě jsem čekal, kdy mi vypadnou z gací pouta na ruce a bude ostuda.“³⁹

UVědomuje si svou funkci policisty a strach, který ve společnosti před příslušníky zákona panuje. Sám sebe ale vidí jako normálního člověka, připadá mu zábavné, že by se ho měl někdo bát jen proto, že je zástupce zákona.

„Nedovolím, vysvětlil jsem jí zdvořile. V mé přítomnosti musí přece každý stát na jedné noze a druhou držet ve vzduchu. A taky račte předpažit, dostanete na ruce knihu.“⁴⁰

Na druhou stranu se mu ale zdá milé chování k policistovi také podezřelé, protože „policajty“ nemá nikdo rád, takže podbízivý přístup je pouze znakem nečistého svědomí. „Jsem dokonce toho názoru, že jistá uměřená sveřepost je známkou čistého svědomí. Normální občan si v duchu říká, co už mě zase otravujou, a tak je to taky v pořádku, kdežto když někdo blaženě vrní, pane revírní, jen pojdte dál, to jsou k nám hosti, a nechtěl byste se zdržet na večeričku, stará, utři židli, přišel pan revírní, tak má přinejmenším ve sklepě v láku nasoleného zmizelého dědečka, po kterém dědil.“⁴¹

³⁷ MICHAL, K.: *Krok stranou*. In Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 55.

³⁸ MICHAL, K.: *Krok stranou*. In Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 113.

³⁹ MICHAL, K.: *Krok stranou*. In Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 35.

⁴⁰ MICHAL, K.: *Krok stranou*. In Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 92.

⁴¹ MICHAL, K.: *Krok stranou*. In Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 135.

Blahynka jako detektiv je sice součástí žánru, detektivku ale vtipně reflektuje, dělá si tak legraci i sám ze sebe. Když je ale v koncích, hledá v ní záchranu v naději, že ho její řád navede na správnou cestu. „*Odpoledne jsem šel do biografu. Na detektivku, abych nahlédl do oné krásné říše snů, kde kriminalisté mají oduševnělé tváře a vždycky předem vědí, co padouch učiní.*“⁴²

Nemůžeme tedy jednostranně říct, že by vypravěč vše pouze zlehčoval. Udržuje rovnováhu mezi oběma póly - mezi zesměšněním a vážným detektivním příběhem. Blahynka opravdu pátrá do vrahovi, dosahuje úspěchů, ale občas mu to nevychází, k něčemu dochází s pomocí logiky, někdy ale jen díky náhodě. Je to obyčejná dialektika života - někdy něco vyjde, někdy zase ne. Ve všem vážném je něco vtipného a naopak.

Deduktivní postupy a úvahy detektivů při řešení nějakého případu, v nichž tkví základ všech detektivních příběhů, jsou dalším objektem vypravěčova zájmu. Staví se proti mechanickému řešení situací, za vrchol lidské inteligence považuje schopnost logického myšlení. Je pro něj typická „*nedůvěra k rutinérským myšlenkovým schémátům*“⁴³, případ nehodnotí podle nějakých ověřených postupů a konvenčních představ o skutečnosti. Staví se proti frázi, proti pouhému omílání stále stejných pravd bez vlastního názoru. Prosazuje individualitu myšlení, schopnost uvažování, zamyšlení se sám nad sebou, konvence je něco, co je mu krajně nepříjemné.

Hlavnímu hrdinovi **Kroku stranou** ve velké míře poskytuje své služby náhoda. Blahynka se často ocitá v situacích, kdy neví ve svém pátrání jak dál. A v těchto chvílích se stane něco, co ho navede na správnou stopu. Napadne ho nějaká šikovná otázka, někde náhodou někoho

⁴² MICHAL, K.: *Krok stranou*. In Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 134.

⁴³ HÁJEK, J.: *Debut proti všem pravidlům*. Plamen 4, 1962, s. 105.

uvidí, dostane se na nějaké místo a někdy ho i jen pouhou náhodou napadne to, co je správné. „Ale náhodou jsem měl štěstí. Ve strážnici u dveří, pod stojanem na halapartny, bylo něco zastrčené až vzadu u zdi. Vytáhl jsem to ven. Byla to taška z tvrdé černé kůže, velká asi jako poloviční aktovka, jako nosili dřív inkasisti. Nebyla zamčená. Od takových starých tašek je málokdy klíč. Otevřel jsem ji. – Hodinky!... Tomu se říká klika.“⁴⁴

Blahynka sice na mnoho věcí přijde s pomocí náhody, o všem se ale snaží logicky uvažovat, nějak zhodnotit situaci, což ho přivádí na další stopy. V jeho pozorování a přemýšlení se vypravěč snaží dodržovat žánr a nutit čtenáře uvažovat společně s kriminalistou. Ale i tyto Blahynkovy úsudky ironizuje nastíněním samolibosti, která ze správně vedených úvah může vyplynout. „Byly tam dva nemyté šálky od kávy. Na jednom byly stopy růže, na druhém ne. Při známé pořádnosti paní Landové tam nemohly být dlouho. V předchozí konverzaci jsem se od ní dozvěděl, že sem chodí jen velmi málo návštěv. Řekla, že si nechce udělat z bytu hospodu. Je sice mnoho lidí, kteří by si nejraději udělali z hospody byt, ale i opačné výjimky lze připustit. Šálek od růže byl patrně její, druhý byl návštěvníkův. Většina lidí pije kávu společně s návštěvou. Z druhého šálku pil patrně muž, ačkoliv ne každá žena používá růž, takže to by nebylo průkazné. Ačkoliv zase jo, protože na talířku u šálku byl oklepnutý kousek popela z doutníku. Žena nekouří nikdy doutníky, a když už, nikdy by neoklepla popel na talířek. Tomu se prosím říká logický sled myšlenek.“⁴⁵ Slepé důvěřování logice je však také zavádějící. Blahynka prostřednictvím logických úvah dochází k tomu, že někdo musel vraždit, přestože nemá přímé důkazy. Podlehne zásadám detektivky, zachytí se v stereotypnosti,

⁴⁴ MICHAL, K.: *Krok stranou*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 53.

⁴⁵ MICHAL, K.: *Krok stranou*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 138.

kterou vypravěč odmítá, a slepě jde jen za svým cílem najít vraha.

Blahynka není velkým hrdinou, postrádá romantické rysy slavných detektivů z tradičních detektivních příběhů. Reprezentuje dalšího z řady civilních detektivů posledních let. Je to obyčejný člověk z masa a kostí, policista, který se snaží vyřešit záhadu zločinu, ale musí se zároveň vyrovnat i s běžnými lidskými problémy.

Představuje typického policistu své doby. Svou práci vykonává jako rutinu, občas ho něco nebaví a obtěžuje, někdy se chce z něčeho vymluvit, kritizuje své nadřízené. Jako každý v té době netouží dosáhnout nějakých vyšších cílů, nevyvyšuje se, jde poslušně s davem, i když si často myslí „svoje“. *„Tohle už bylo k zbláznění. Měl jsem skoro chuť ji sebrat sám a jít se udat, abych už měl konečně pokoj, ale pak jsem si řekl, že bych ani nemohl označit spoluviníky, takže bych neměl žádné polehčující okolnosti.“*⁴⁶ Přesto se v něčem liší od ostatních obyčejných detektivů. Jeho jinakost tkví v jeho lidskosti. Jako každý správný detektiv má samozřejmě cit pro spravedlnost, rozum, logiku, ale má i své chyby a slabosti. Může se zmýlit a přiznat svůj omyl, dokáže být sebeironický. *„Tohle už byla vyloženě debilní otázka...“*⁴⁷ A právě toto polidštění, je další novum, které Karel Michal vnáší do detektivky. Jak říká Oleg Sus, jde o *„detektivku obrozenou plebejskou etikou“*⁴⁸.

Díky tomu není stejný jako jeho kolegové, hlavně Bachtík, není kariéristou, kterému jde jen o to dokázat svou nadřazenost a vládu nad zákonem, získat převahu a udělat něco lépe než ostatní. Pro Bachtíka je vyřešení zločinu otázkou prestiže, chce nechat doktora Vegricha ve vězení, přestože mají jiného viníka, protože si ho zatkl a byla by pro něj potupa, kdyby ho musel pustit a přiznat,

⁴⁶ MICHAL, K.: *Krok stranou*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 57.

⁴⁷ MICHAL, K.: *Krok stranou*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 125.

⁴⁸ SUS, O.: *Detektivka obrozená plebejskou etikou*. Host do domu 8, 1961, s. 569.

že se zmýlil. Blahynka naopak vidí, že by pobyt ve vězení Vegrichta ještě více zdeptal, proto trvá na jeho propuštění. Blahynka se snaží o všem uvažovat, nevidí jen černobíle, chce hlavně respektovat spravedlnost. V zločincích vidí především lidi, kteří se dopustili pouze „kroku stranou“. Sleduje jejich charakter, jejich minulost a podle toho je hodnotí a následně buď odsuzuje, nebo jim dává naději. Někteří lidé jsou pro něj ztraceni úplně, někteří jen zčásti a ti pak mají naději na mravní zdokonalení. Kuncu má Blahynka rád, spřátelí se s ním, ale nenechá se uplatit, protože se Kunc dopustil přestupku. Ví, že si zaslouží trest za svůj čin, ale to nemění jeho názor na něj. *„Protivilo se mi totiž plísnit ho jako štěně, udělal jsi loužičku, loužičku, a ještě mu do ní strčit nos. U někoho se to musí, jenže on o své loužičce teď už věděl sám. Byla to loužička, zatraceně jeho loužička, ale nebylo to moře.“*⁴⁹ Doufá, že Kuncův čin byl jen omyl, že se do budoucna polepší. Chce zůstat jeho přítelem a dává si závazek, že mu pomůže, až Kuncu pustí z vězení. Tento Blahynkův přístup k zločincům odkazuje na Michalovo humanistické pojetí detektivky. Sám Blahynka říká, že umístěním člověka do vězení se nic neřeší, není to prostředek k nápravě. *„Nenahlížím ovšem, že by lidé zákonitě končili v kriminále. Kozlátka na papričce totiž potřebujeme mít, a taky je k tomu účelu pěstujeme. Lidi v kriminále mít nepotřebujeme. Lidé do kriminálu nepatří.“*⁵⁰

I Blahynka pak ke konci podlehne honbě za zločincem. Jak již bylo řečeno, logické uvažování ho dovede k tomu, že muselo dojít k vraždě, a pomůže mu najít potenciálního viníka. Chce pak vraha dopadnout stůj co stůj, ale naráží na realitu, která celé jeho pátrání shodí a zesměšní. Blahynka uvízne v mechanismu spravedlnosti a klidně by byl schopen odsoudit nevinného člověka jen proto, aby splnil to,

⁴⁹ MICHAL, K.: *Krok stranou*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 115.

⁵⁰ MICHAL, K.: *Krok stranou*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 84.

co se od něj očekává a v co on sám věřil. Je to jeho „krok stranou“ od vlastních názorů a přesvědčení, krok k hlouposti a přízemnosti. Michal pak prostřednictvím Blahynkova sebehodnocení kritizuje toto vybočení. „*Soudruhu kapitáne, mám připomínku. Já jsem myslím blbec.*“⁵¹ Blahynka je schopen sebekritiky, dokáže uvažovat o sobě a svých činech, umí se sám sobě vysmát a zanádat si na sebe. To vše umožňuje cestu k sebeuvědomění, k pochopení vlastní nedokonalosti a svých chyb, což pak vede k nápravě.

V **Kroku stranou** hrají důležitou roli právě Blahynkovy názory na lidi a na svět kolem, jejichž prostřednictvím se vypravěč satiricky vyjadřuje ke skutečnosti. Záležitost morálních hodnot a jejich dodržování mu umožňuje zamyslet se nad společností. Michal vytváří detektivku kritickou, reflexivní, obohacenou o úvahy o životě, morálce a spravedlnosti a názory na socialistickou společnost. **Krok stranou** je tak spíše detektivní morálitou, morální maximy jsou vyhrocené až do aforismu. Řeší problémy obyčejného člověka, obecnou problematiku zločinu a trestu. Snaží se vytvořit živé podobenství soudobé společnosti. Nevytváří jen typizované figurky zločinců a kriminalistů, z tohoto detektivního typizování si spíše dělá legraci. Usiluje o to, aby jeho postavy působily reálně.

Michalova detektivka sice není úplně dokonalou detektivkou, má však v sobě něco navíc, co ji odlišuje od jiných veskrze identických detektivních příběhů té doby.

Také v **Gypsově dámě** vypravěč vytváří perzifláž starých kriminálních příběhů. **Gypsová dáma** není detektivkou v pravém slova smyslu, jde o novelu s kriminálním tématem z období první republiky. Dojde zde sice hned na počátku k vykradení zlatnictví, tento zločin má ale ihned očividného pachatele – řadového zloděje Maryšku. Maryškova loupež však není hlavním námětem **Gypsově dámy**. Jeho čin je pouze podnětem k vlastní zápletce novely, nabalují se na

⁵¹ MICHAL, K.: *Krok stranou*. In Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 171.

něj další zločiny a podvody. Maryška není největším „padouchem“, on sám se stává obětí plánů Lokvence a Benedikta, přičemž jeden z nich dokonce doplatí na spolupráci s druhým.

Nefunguje zde rozložení sil dobra a zla - zločinu a spravedlnosti. Jedno vstupuje do druhého a prolíná se, člověk ztrácí záštitu před zločinem, protože jeho původci jsou ti, kteří by měli zákon ochraňovat. Hlavním tématem této novely je to, co předjímá již její název, rozpor mezi spravedlností jako pojmem v jeho abstraktnosti a křehkosti - „gypsovosti“ - a jejím reálným obrazem představeným spravedlivým člověkem. *„Přemýšlel chvíli, jak vzdělaně vyjádřit, čím si byl v duši jist, a vyšel mu z toho dojemný dotaz. Ty myslíš, že spravedlnost není?... Spravedlnost! Mám ji hrozně rád, neboť jest to dáma bílá a čistá jako novicův sen, a bude až navěky, pokud ji paní Kamarýtová osmejčí co ráno portvišem. Neboť když všichni spí spánkem, v němž není slov, přicházejí pavouci, malí pavouci, a ti na ní... Serou, děl pan Lokvenc, poživ očko, protože neuměl vidět ty druhé jíst. Spřádají sítě, opravil ho advokát. Neboť jest gypsová...“⁵²*

Vypravěč zde nastiňuje dva životní postoje, jejichž morálka vstupuje do konfliktu. Otázkou tedy je, kdo je větší zločinec a kdo má ještě šanci na nápravu. Na jedné straně zločinu stojí advokát Benedikt, který chtěl využít své znalosti kriminálního prostředí, a na vyděračskou činnost se dal jen z nudy všedního dne. Proti němu stojí Lokvenc - zkrachovalý detektiv, který vše dělá pouze z nutnosti, aby se nějak uživil. Je tak trochu podobný Kuncovi z **Kroku stranou**, není nenapravitelně zkažený a je mu dána šance. Zde však Michal neříká již od začátku jednoznačně, na čí straně stojí, dozvídáme se to až na konci novely.

⁵² MICHAL, K.: *Gypsová dáma*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 472.

I v **Gypsové dámě** vypravěč rozšiřuje obvyklé hranice žánru a humanizuje ho. Práví kriminálníci tak nemusejí být nutně ti špatní, mohou mít i dobré vlastnosti a „ušlechtilější“ pohnutky. Oproti tomu na straně zákona nemusí vždy stát ti dobří a charakterní jedinci, kterým jde jen o spravedlnost a dobro společnosti.

V této novele již ubývá na dějovosti, ani psychologie postav není příliš propracovaná. Hlavní hrdinové se stávají tím, proti čemu autor v **Kroku stranou** bojoval, jsou to jen figurky charakterizované několika základními vlastnostmi. O jejich životě a minulosti se něco málo dozvídáme na třech místech, kdy můžeme sledovat proud jejich myšlení. Lokvenc i Benedikt jsou vyobrazení převážně prostřednictvím prostředí, v němž žijí. Tato charakteristika se dostává až na hranici nadsázky. Benediktův strohý a zaprášený pokoj hlásající zašlou slávu a bohatství a Lokvencův byt přeplněný nevkusnými tretkami působí téměř jako panoptika. „Zmáčkl kliku a stál naproti stolu. Byl obyčejný, ze smrku, s kašulírovanou strukturou dřeva. Takové mívají podúředníci ve svých doupatech poblíž záchodu. U stěny stál regál, v něm stará adlerka krytá vikslajvantem, pár knížek a už nic. Před stolem dvě židle. Jedna ohýbaná, druhá zelená z kuchyně. Pak jen na věšáku u dveří šedivý převlečník a klobouk. Dost. Stahovačka s hruškou u stropu pomáhala svítit na špínu podlahy, když okno z pavlače natřeli na bílo, z muže za stolem vidět jen dohněda uzené prsty, jež držely štít novin. A to bylo všechno.“⁵³

„Každý kousek místa byl s péčí využit. Předměty se zdály ba i prostupovat. Na kuřáckém stolku z litiny smaltovaná píšťel s umělou kyticí, na kredenci slovácká váza s otepí pavích per, jež nosí rekruti narozdíl od pávů za čapkou, na římse pohovky nákladný brumajzl a dva čeští lvové, korunou věci pak přes půl stolu věrné milování, sochané zřejmě ze

⁵³ MICHAL, K.: *Gypsová dáma*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 424.

soviho trusu. Kruh byl uzavřena ohavnost bez skulin. Jen na stěně špatný, vybledlý obrázek ženy, z níž zbývaly vlastně jen vlasy a oči. To jediné jiné však vroubil rukodělný rámeček z lastur."⁵⁴

V postavě Lokvence se nám také dostává parodovaného obrazu detektiva „tlustý muž v kostkovaném plášti“⁵⁵.

Vypravěč zde opět předkládá obraz společnosti. Společnost a prostředí, jak jsou nám představeny v **Kroku stranou**, se však proti **Gypsové dámě** jeví doslova jako idylické. Nad Ciprburkem svítí sluníčko, Blahynka si řeší svůj případ, vesele si moralizuje a člověk má jistotu, že spravedlnost existuje. V **Gypsové dámě** je společnost úplně prohnílá, lidé si navzájem ubližují, morálka, čest a spravedlnost nemají žádnou váhu. Vztahy mezi lidmi jsou deformované. Absurdní situace, jaké známe z **Bubáků**, netvoří protiklad k našemu světu, absurdita je součástí všedního života, lidé nepotřebují bubáky, aby jim ukázali pravdu, oni sami jednájí neadekvátně a jsou si toho vědomi.

Vypravěč naprosto propadá skepsi ze společnosti, což se odráží i ve stylu psaní a celkové náladě novely.

6. Pohádkový svět bubáků

Povídky ze souboru **Bubáci pro všední den**, které vyšly souborně v roce 1961, můžeme bez pochyb považovat za nejznámější Michalovo dílo. Již titulní postavy tohoto souboru odkazují k žánru, jímž se autor inspiroval. Jde o žánr autorské pohádky. Odlišnost tohoto typu pohádky od pohádky lidové spočívá nejvíce v zastoupení tvůrčí individuality. Je v ní patrný záměr autora, snaha o vyjádření nějaké myšlenky, názoru. S tím souvisí složitější kompozice autorské pohádky, spíše se blíží povídce. Autorská pohádka je stejně jako lidová založena na

⁵⁴ MICHAL, K.: *Gypsová dáma*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 435.

⁵⁵ MICHAL, K.: *Gypsová dáma*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 460.

nadpřirozenou, její důležitou součástí jsou kouzelné motivy, to vše je ale spjato s běžnou realitou. Nadpřirozené bytosti a jevy vstupují do našeho světa a stávají se jeho součástí. Přítomností problémů skutečného světa pak dochází k aktualizaci žánru pohádky. Primárně je zaměřena na dětského příjemce, vylicněním společenských záležitostí se obrací na dospělého čtenáře, někdy je mu přímo věnována.

To je případ právě **Bubáků pro všední den**. Tyto povídky nelze považovat za autorské pohádky v pravém slova smyslu. Liší se od pohádek autorů, kteří se tomuto žánru také věnovali, Čapkových či pohádek Václava Čtvrťka. V případě Michala jde spíše o prózy s pohádkovými rysy. Jde o povídky, které se často přibližují až k žánru věcného zpravodajství. Na druhé straně v nich vypravěč jednoduchostí příběhu a hlavně světem neskutečnou dodržuje zákonitosti žánru pohádky. V mnoha ohledech lpí na tom, co bývá součástí pohádkového světa. Setkáváme se zde s nadpřirozenými bytostmi, ty se ale objevují a žijí v našem světě, dostávají se do úzkého kontaktu s člověkem, s nímž normálně promlouvají. Bubáci se ocitají na místech co nejvíce vzdálených tradičním pohádkám - na úřadě, v kasárnách, mezi dělníky, kde jejich existence ještě více překvapí. Vyskytují se však i na jim odpovídajících místech, kde by čtenář znalý pohádky jejich přítomnost očekával - na zámku, na půdě, ve sklepeních. Vypráví se zde o obyčejných problémech lidského světa, o plnění norem, inspekcích vyšších orgánů, řešení policejních případů apod., ale i při líčení těchto „přízemních“ věcí si vypravěč v mnoha případech uchovává až dětskou naivnost - kdyby měl účetní Mikulášek při proměně v medvěda na sobě plavky, měl by pak jako medvěd letní srst.

Pro Michala je svět strašidel stejně jako svět zločinu nebo posléze minulost prostředkem k vytvoření satiry na společnost. Tak jako v **Kroku stranou** se i zde zaměřuje na postavy obyčejných lidí, nejde mu ale tolik o autentičnost,

nesnaží se vylíčit opravdové živoucí postavy, ale mnohem více typizuje.

Krokem stranou se Michal pokusil o obrodu české detektivky, **Bubáky** zamýšlí zreformovat to, co mu již předtím bylo nástrojem k přeměně detektivky - českou satiru, nyní ovšem jako žánr. Michal vnáší i do satiry něco nového. Nejen, že i zde vyvyšuje význam morálního cítění, pojímá ji úplně jinak než autoři tvořící před ním i současně s ním. Satira vycházela převážně ze skutečnosti, kterou pak zesměšňovala prostřednictvím nadsázky a samoučelných vtipů. Její autoři ale postrádali patřičnou obrazotvornost k jinému než popisnému vylíčení skutečnosti, soustředili se pouze na dílčí jevy. Využívali situační komiky - komických scének, gagů. Michal oproti ostatním sice líčil konkrétní příběhy, s jejich pomocí ale poukazoval na jevy obecné. Nejde mu přitom o strohou popisnost, nevytváří realistické obrázky jako ostatní autoři věnující se podobným námětům. Michal si je vědom, že sám svět je plný podivností, na které důrazně upozorňuje. Jeho záměrem je skutečnost deformovat, přehánět při vykreslování postav nebo událostí. I on využívá drobných vtípků a situační komiky, ale zapojuje je do dalších souvislostí, dává jim hlubší význam. Snaží se vypovědět něco víc o současném světě, ne jen zesměšnit nějaký jeden určitý jev.

Michal zavádí do satiry něco z lidové moudrosti, ze starých českých pohádek a jejich zákonitostí. Věří v zdravý rozum, odmítá romantické idealizování, všímá si zásadních, člověku nepříliš lichotících vlastností - všeho, o čem se v dobové literatuře nemluvílo. Bere si za vzor svět pohádek, kde není prostor pro přetvářku a kde funguje opravdová spravedlnost. Vypravěč prostřednictvím strašidel kritizuje nejen lidskou morálku, ale také jednu z lidských vlastností, kterou shledával zvláště rozšířenou - hloupost. Kritizuje konvenčnost člověka, urputné lpění na zaběhnutých zvyklostech. Tento člověk přijímá jen názory a pravidla, které četl v knihách „klasiků“, nebo to, co mu vnucují

vyšší orgány, řídí se jen oficiálními instrukcemi. Žije si ve svém omezeném světě a nedokáže se z této omezenosti vymanit. Vše ostatní, co nezapadá do jeho světa a s čím se ještě nesetkal, je pro něj nezvyklé a on neví, jak se dále chovat. V této situaci do jeho přízemní reality proniká svět strašidel, který je pro něj ve srovnání s běžnou realitou neobvyklý a neznámý.

Jedním z hlavních konfliktů, ke kterým při kontaktu se strašidly dochází, je neschopnost lidí přijmout jejich existenci. Bubáci jsou jevem, který podle vžitých představ neexistuje, patří do pohádek a v našem světě nemá co dělat. *„Ty Šamaj, řekl svému zástupci, na chodbě je duch!... To je blbost, odpověděl důstojník Šamaj, duchové nejsou! Jak to, nejsou, urazil se důstojník Mikys, protože nesnášel, aby se před podřízenými pochybovalo o jeho slovech, vždyť jsem s ním mluvil.“*⁵⁶ Pokud se tedy objeví, lidé nevědí, jak k nim přistupovat, jak naložit s jejich existencí.

V našem světě není místo pro strašidla a lidem většinou jejich přítomnost vadí. Bubáci vnášejí zmatek do našich životů, narušují jejich pevný řád, stálé zvyklosti a naučená schémata jednání, bezproblémové fungování společnosti vůbec. Lidé se jich bojí, nemohou proto vykonávat svá povolání, strašidla tak ohrožují existenci institucí, na jejichž půdě se vyskytují.

Přítomnost ducha může negativně ovlivnit chování vojáků v kasárnách. Jeho strašení na záchodcích může zkazit naději důstojníků, kteří doufali, že jim bezvadný stav záchodků při případné inspekci přinese pochvalu a uznání. Lidé mohou ze strachu před strašidlem přestat navštěvovat hrad, kde se objevila Bílá paní. Raději tam tedy zavřou křížovou chodbu, aby nikdo nemohl zjistit, že tam Bílá paní je. Odráží se v tom přízemnost a jednoduchost člověka. Nikdo nechce způsobit rozruch, nejdůležitější je zachovat klid, neměnit koloběh života.

⁵⁶ MICHAL, K.: *Mimořádná událost*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 235.

„Důstojník Mikys se velmi polekal. Nikoliv ducha, ale představy, že bude nucen zdůvodňovat událost tak mimořádnou, jako je sebevražda v rajonu jeho setniny. Proboha, kdy? pípl slabým hlasem. Před sto léty, odpověděl duch. Tato odpověď důstojníka uklidnila. V té době ještě rotě nevel.“⁵⁷

Bubáci neodpovídají normám a návykům, které jsou ve světě lidí zakotveny, je proto potřeba s nimi jednat tak, aby tyto normy a zavedená pravidla neohrožovali. Jedním z nejjednodušších řešení je jejich existenci popřít, nebo, když se jejich existence ukáže nepopíratelnou, k nim přistupovat jako k něčemu normálnímu. Pokud bychom totiž přiznali fakt, že jsme viděli strašidlo, hrozí nám, že budeme považováni za blázny.

Bubáci se v tomto případě stávají elementem, který se již stal součástí našeho světa, lidé s nimi tedy jednají jako sami mezi sebou, nechtějí dělat překvapené, aby se náhodou nezesměšnil před ostatními. Tato jejich neschopnost přiklonit se k nějakému postoji, je jen dalším důkazem jejich zaostalosti. Jen slepě dělají to, co většina, protože schopnost odlišit se jim byla prezentována jako špatná a individualismus jako zničující a škodící společnosti.

„Všichni se sice divili, ale nikdo se nedivil přespříliš. Kdo se moc diví, prozrazuje, jak je nezkušený.“⁵⁸

Reagují tak na setkání se strašidly specifickými způsoby, odpovídajícími lidskému světu, které však vůbec nejsou v souladu s pohádkovým námětem **Bubáků**. Pupenec Bílé paní nadává v staročeštině, aby sám sobě dokázal její existenci. Řediteli cirkusu, který navštívil účetní Mikulášek, nepřijde zvláštní, že se někdo umí přeměnit v medvěda, pouze se prakticky ptá na medvědovy dovednosti. Někdy je lidská reakce až naivně dětská: na Mikuláškovu prohlášení, že viděl medvěda v zrcadle, mu redaktor

⁵⁷ MICHAL, K.: *Mimořádná událost*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 236.

⁵⁸ MICHAL, K.: *Plivník dlaždiče Housky*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 246.

vědeckého časopisu oponuje, že „*Medvědi v zrcadlech nežijí. Neměli by tam co žrát, víte.*“⁵⁹ Žurnalista bere jako normální jev, že kočka mluví, znepokojuje ho však, co kočka říká. Důstojník Mikys nebo nadstrážmistr se nebojí přítomnosti ducha a Vikýřníka, překvapuje a obtěžuje je však jejich ošklivost. Redaktor Kotlach se nepozastavuje nad tím, že potkal trpaslíka, ale spíše nad jeho nabídkou týkající se zabíjení. Podporučík chce apelovat na občanskou povinnost Vikýřníka, ale nakonec mu dojde, že „*příšera nejspíš nebude občan*“⁶⁰.

Postavy Michalových příběhů vlastně nepřekvapuje ani tak to, že jsou ve styku se strašidlem, spíše nechápou, co jim strašidla chtějí, říkají nebo nabízejí, proč se vůbec zjevují. Snaží se na ně proto aplikovat pravidla světa lidí, ale strašidla jim do nich nezapadají. Lidé i strašidla narážejí na absurditu všedního života. Plivník narušuje pracovní morálku, protože dělá přes limit. To způsobuje obtíže, protože obohacuje Housku a ostatní mu pak závidí více peněz. To, aby někdo dostal víc než někdo jiný, je však v socialistické společnosti nemyslitelné. Jeho spolupracovníci tak viní Housku z „*nesolidárnosti a nenažranosti.*“⁶¹ Nadřízeným dlaždiče Housky nepřijde divné, že kuře dláždí, ale spíše přemýšlejí, jak vysvětlit nadprodukcí, jak kuře odměňovat a do jaké platové skupiny ho zařadit. Úřednická byrokracie si přehazuje mrtvou kočku, protože nesplňuje předepsané paragrafy a nikdo neví, co s ní. Jedině domácí žurnalisty doufá, že je „*zvíře je nadáno prorockým duchem a že mu prozradí výsledky příští Sportky*“⁶². Slova účetního Mikuláška „*já něco umím*“⁶³ znějí

⁵⁹ MICHAL, K.: *Silná osobnost*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 191.

⁶⁰ MICHAL, K.: *Balada o Vikýřníkovi*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 258.

⁶¹ MICHAL, K.: *Plivník dlaždiče Housky*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 243.

⁶² MICHAL, K.: *Mrtvá kočka*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 222.

⁶³ MICHAL, K.: *Silná osobnost*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 187.

naivně, protože schopnost dokázat něco výjimečného se necení, a nikoho to tedy nezajímá.

Ani sama strašidla nejednají tak, jak by to od nich člověk očekával. Nejde o kouzelné bytosti - hodné pomocníky či škůdce - ze známých pohádkových příběhů, chovají se, jakoby pocházely z našeho světa. Účetní Mikulášek po zjištění, že je medvědem, jí med a hladí si břicho, protože to viděl v reklamě. Bílá paní plive. U Plivníka je výrazem rozzlobenosti to, že kálí po místnosti. Plivník vůbec jedná jako člověk - větrá, uklízí v bytě, na Houskovu výzvu „napipipipi“ reaguje slovy: „Nač ty něžnosti...nadrob mi chleba, mám hlad!“⁶⁴ Ráno budí Housku větou: „Vstávej, přines necky a postav vodu, budu prát!“⁶⁵ Vikýřník oslovuje zloděje jako příslušník policie: „Ruce vzhůru nebo střelím!“⁶⁶ Na podporučíka se obrací těmito slovy: „Co mohu pro vás učinit... Zdálo se mu to zdvořilé. Těmi slovy malíř, který žil těsně pod střechou a před léty zemřel, vítával exekutora.“⁶⁷ Také jejich popis je nadnesen, jejich podoba není romanticky pohádková, ale lidsky realistická jako v případě pohádkového dědečka v povídce **Silná osobnost**. „Obtížník byl starý, pomenší postavy, velmi fousatý a špinavý, jak už takoví dědečkové bývají. Něco mezi běžencem a Krakonošem.“⁶⁸

Úkolem nadpřirozených bytostí je, zcela v souladu s pohádkovými zákonitostmi, lidem pomáhat, nabízet jim své služby. Mají jim ukázat nový pohled na svět, ale lidé kvůli své nedůvěře v existenci strašidel a strachu z nich nejsou schopni ani ochotni přijmout to, co jim strašidla dávají. Někdy sice zkoušejí, jestli jim to nepřinese něco

⁶⁴ MICHAL, K.: *Plivník dlaždiče Housky*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 240

⁶⁵ MICHAL, K.: *Plivník dlaždiče Housky*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 248.

⁶⁶ MICHAL, K.: *Balada o Vikýřníkovi*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 261.

⁶⁷ MICHAL, K.: *Balada o Vikýřníkovi*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 258.

⁶⁸ MICHAL, K.: *Silná osobnost*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 179.

pozitivního, většinou jim ale jejich pomoc komplikuje život. Lidem, kteří dokáží bez ohledu na okolní svět neustoupit ze svého názoru a tolerují existenci strašidel, přináší kontakt s nimi výhody. Správce Pupenec tvrdí, přestože mu to všichni pod mnoha pohrůžkami rozmlouvají, že viděl Bílou paní, je tedy z obav, že by tento fakt šířil dál, přeložen na mnohem hezčí a větší hrad a získá i lepší plat. Doba není otevřená hlásání pravd, všichni si z něj pro jeho idealismus dělají legraci. „*Mistr Jan Hus, pravil Pupenec důrazně, se dal pro pravdu upálit. Mistr Jan Hus! Řekla jeho žena. Mistr Jan Hus, osle, neživil rodinu.*“⁶⁹

Ty, kteří ke strašidlům přistupují s rozpaky, nebo ty, kteří je zneužijí, čekají potíže nebo rovnou dokonce trest. Strážmistr chce dopadnout pachatele, chová se proto k Vikýřníkovi jako přítel, naslibuje mu mnoho věcí, ale stále ho vidí jen jako dotěrné strašidlo. Tím, že ho zneužije, si ale nevědomky zkomplikuje život. Účetní Mikulášek sice získá schopnost proměnit se v medvěda, ale neumí s ní naložit ve svůj prospěch. Jediná možnost, která ho napadne, je v rozporu s morálkou a je za ni posléze potrestán. Podíl má na tom společnost, která si žádá praktické dovednosti, schopnost proměnit se v medvěda se jí v její přízemnosti nezdá zajímavou.

Bubáci kvůli lidem a jejich společenským zvyklostem nemohou plnit to, co je jim přirozeně dáno. Potkávají se s nimi a nechápou, proč někdo zasahuje do jejich bytí. Bílá paní si v pokoji straší dlouhá léta než potká Pupence, který ji slovně napadne. Duchovi mrtvého vojáka zakáže strašit, aby nebudil pohoršení. Kokešovo poslání je zabíjet, dnešní svět už ale není zvyklý takto řešit spory a z Kokeše se stává zoufalý, nešťastný a neúspěšný trpaslík, který jen může s nostalgií vzpomínat na staré časy.

V lidském světě se iniciativnost a přílišná pracovní horlivost bere jako něco podezřelého a bubáci tedy

⁶⁹ MICHAL, K.: *Jak Pupenec k štěstí přišel*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 207.

přicházejí o své možnosti uplatnění. Dlaždič Houska sice získává plivníka, který mu může pomoci, Houskovi však vadí nemožnost věnovat se zahálčivému způsobu života a proto Plivníka odmítá. Vikýřník se snaží přizpůsobit světu lidí, chce si získat přátele. Nechce být sice nikým rušen, po setkání s podporučíkem ale přistoupí na jeho morální kodex dobra a zla a je odhodlán se jím řídit. Jeho polidšťování je však zastaveno zradou ze strany člověka. Následuje pak jen pocit rozčarování ze světa lidí, když zjistí, že se lidé neřídí žádnými pravidly.

Základem **Bubáků pro všední den** je konfrontace běžné reality vnímané často pouze pragmaticky s nadpřirozenými jevy, které se vymykají běžné zkušenosti. Světy bubáků a lidí se vzájemně prostupují, střetávají a působí jeden na druhý. Vypravěč v **Bubácích** přejímá staré pohádkové schéma - strašidla lidem buď pomáhají, nebo jim škodí. On však toto schéma dále využívá k vyjádření sociální kritiky. Strašidla jsou pro vypravěče prostředníkem zkoumání skutečnosti. Využívá jich k tomu, aby satiricky zobrazil postavy, které se dostávají do kontaktu s bubáky. Staví proti nim různé typy charakterů, v této nepřirozené situaci, ve vztahu k bubákům, se pravdivě ukáží jejich povahy. Normální svět funguje podle nějakých mechanismů, zásah nadpřirozeného světa si vynucuje vybočení z těchto mechanismů a přizpůsobení se novým okolnostem. Právě ve styku se strašidly vyplývá na povrch jejich všednost a průměrnost, navyklé konvenční myšlení společnosti.

Strašidla odhalují negativní lidské vlastnosti a prohřešky, postoj lidí k morálce, poukazují na podivnost a absurditu lidského světa. Svět lidí je nepochopitelný, k mnoha událostem dochází nelogickou cestou a omylem. Lidé dělají mnoho činností, k nimž jsou nuceni, poslouchají příkazy, kterým nerozumí. Tuto absurditu pak vypravěč stále více rozvíjí. Hlavně v případě Mrtvé kočky si vymýšlí co nejabsurdnější situace.

Vypravěč poukazuje na lidský způsob vnímání morálky. Lidé se sice snaží řídit podle společensky daných pravidel, ale v krizové situaci klidně udělají něco, co se jim doposud jevilo jako úplně nepřijatelné a dokonce i zvrácené. Strašidla ukazují, jak lidé touží pouze po penězích nebo úspěších a jsou schopni tomu obětovat své morální zásady. Chudý a skromný účetní Mikulášek neví, jak naložit s darem od strašidel, nakonec se rozhodne pro ten nejubožejší způsob - využije své najednou nabyté síly a jde vyloupit banku. Redaktor Kotlach dokáže po několika příkořích, které se mu v krátké době staly, přijmout nemorální služby trpaslíka. Podporučíkův smysl pro čest je narušen touhou po úspěchu poté, co mu Vikýřník nabídne pomoc při dopadení zloděje. Spoléhají se na nadpřirozené síly, neumějí ale a v zaslepenosti představ o své náhlé moci dokáží spáchat trestný čin.

Strašidla se jeví oproti lidem jako mnohem zásadovější, nabízejí tak otázku, zda jejich vnímání reality není spravedlivější a zda by se pak v jejich světě nežilo lépe. Někdy sice jednájí zvláště a říkají věci na první pohled podivné, ale jejich činy jsou vždy vedeny přísnou logikou. Jsou jim cizí lidské úskoky, lsti, přetvařování a lhaní. Každý bubák má nějaký svůj úděl či úkol a jím se řídí bez ohledu na okolnosti. Teprve lidé jim to znemožňují.

Bubáci jsou zpočátku zmateni z našeho světa a dělá jim problémy přijmout jeho zákonitosti. Lidé zase odmítají pomoc bubáků, myslí si, že ji nepotřebují nebo se jim zdá nemorální. Postupně se ale přizpůsobují jedni druhým. Strašidla se adaptují na náš svět a mohou v něm docela dobře fungovat, poměrně jednoduše do něj zapadají. Lidé zase podléhají jejich návrhům. Na základě tohoto vzájemného přizpůsobení vystupuje na povrch podobnost mezi lidmi a bubáky. Bubáci mají lidskou povahu, jsou jim přisouzeny obdobné vlastnosti. I jejich životy jsou všední, jednotvárné, zastaralé. Bubáci se tak vlastně stávají lidmi ve fantaskní podobě. Proto je pro lidi tak jednoduché po

chvíli si na ně zvyknout, nebrat je jako něco nepřírozeného, ale jako součást běžného života.

Tato skutečnost schopnosti adaptace lidských postav na svět bubáků se jeví vzhledem k fungování společnosti jako hrůzná. Ve světě, který si dokáže zvyknout na strašidla a nedokáže k nim přistupovat jako k nadpřírozeným bytostem, přece musí být něco v nepořádku. Tento fakt nám trochu náš svět obrací naruby. Pokud totiž to, co jsme dosud považovali za nepřírozené, uznáme přírozeným, existuje nebezpečí, že to, co bylo předtím běžnou součástí našich životů, je ve skutečnosti nenormální. Mrtvá kočka jako jediná dokáže pravdivě postihnout dění ve světě, umí se vyjádřit k jakémukoliv problému bez jemnocitu, ohledů. Vystihuje skutečnost v pravé podobě, nachází nejlogičtější řešení všeho, na co se jí člověk zeptá. Přestože jsou její závěry v rozporu s morálkou a každodenním vnímáním světa, jejím odpovědím se nedá nic vytknout. Otázka pak je, kdo tedy vlastně má pravdu. Nepřistupovali jsme doteď k našemu životu zkresleně? Není mrtvá kočka tím, kdo uvažuje správně, i když její názory odporují naší dosavadní morálce? Kočka přece vyvozuje nesmysly logickou cestou. Stejně tak logicky z toho vyplývá, že myšlenky, z nichž mrtvá kočka vychází, jsou samy také nesmyslné. Nesmyslnost by pak pocházela z lidského světa, který by byl také nesmyslným. Mrtvá kočka mate lidi, vzbuzuje v nich nedůvěru a dělá náš svět ještě zmatenějším. Je nebezpečná, protože postrádá lidskost, smysl pro morálku a svou logičností může způsobit, že by ji lidé mohli brát vážně. Všech jakýmkoliv způsobem nebezpečných strašidel je potřeba se nějak zbavit. To je ale nemožné, protože většina z nich je buď mrtvých, polomrtvých nebo u nich ani žádná naděje na ukončení života neexistuje. Jsou pak považováni za nějaké zmetky, které je potřeba buď ignorovat nebo odstranit mezi porouchané věci.

Bubáci vstoupili do našeho světa, aby poukázali na jeho nelogičnost. Nadpřírozenost zkresluje náš život, tím nám ale umožňuje zamyslet se nad okolním světem, uvědomit

si to, co by člověk jinak nebyl ochoten si připustit, a pokusit se o nápravu. Příznačný pro tuto situaci je výrok představeného kláštera, kam je odnesena mrtvá kočka: „Svatý bratře, při vší úctě k tvé moudrosti, jak může zajímat člověka zrozeného z člověka, který opět byl synem člověkovým, jak ho může, pravím, zajímat cosi, co pochází z mysli a z úst mrtvé kočky?“⁷⁰

7. Návraty do minulosti

Po exkurzi do detektivky a do světa pohádek se Michalův zájem přenáší na témata historická. Představuje ho na prvním místě jeho historický román **Čest a sláva** z roku 1966, do minulosti se dále vrací o několik let později v souboru apokryfních povídek **Rodný kraj**.

Michal vystoupil s tímto dílem v době, kdy doznávalo období prehistorizování české prózy. Byla to i doba změn v charakteru historického románu, minulost již nebyla prostředkem k úniku od nynějšího světa a oslavou starých časů a slavných historických událostí. Neměla ani za úkol sloužit době, vystihnout dějinný pokrok a podporovat ideologie. Autoři přestávali líčit historické události s úsilím po dosažení dějinné věrohodnosti, minulost u nich tvořila paralelu k současnosti. Příběhy z minulosti často představují podobenství k politické situaci a moci, zabývají se postavením člověka v průběhu významných dějinných událostí. Mezi nejznámější autory historických románů té doby patřili Václav Kaplický, Oldřich Daněk, Jiří Šotola a Vladimír Körner. Michalova **Čest a sláva** znamená na této cestě historického románu přelomové dílo.

Michal nejradikálněji narušil tradiční znaky žánru historického románu, spíše se pokusil o záměrný rozklad tohoto žánru. Všechno to, co čtenář od něj očekává,

⁷⁰ MICHAL, K.: *Mrtvá kočka*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 232.

vypravěč obrací a podává jiným způsobem. Historické romány se ve většině případů věnovaly líčení význačných událostí v historii českého národa a popisovaly mimořádné činy a oslavovaly významné osobnosti. Prostředí **Cti a slávy** však vůbec není vznešené a výjimečné. Nepopisuje se zde slavná strana dějin plná velkých hrdinských činů, ale spíše její zironizovaný protiklad. Stejně jako detektivku snažil se Michal i historické téma oživit prostřednictvím humoru a satiry. Příběh se odehrává v období třicetileté války na šlechtickém panství, to se ale podobá spíše selskému stavení, kde jeho obyvatelé žijí společně s domácími zvířaty. Realita je přízemní a blátivá, hlavní hrdina rytíř Rynda je sice šlechtic, ale rozhodně se podle toho nechová. Spí s děvečkou, jeho poddaní k němu přistupují jako k sobě rovnému. Ostatně Rynda ani netouží po nějaké větší úctě, chce s každým vycházet dobře, nezajímá se o okolní svět a o válku.

„Kalhoty. Kabátec. Jedna bota, druhá. Šlechtici náleží boty z korduánu. Tyhlety šil z hovězí kůže vesnický švec. Rytíři mívají stříbrné ostruhy, k jízdě i pro honor, co krok, to cink. Čumte, pán přichází! K čemu však ostruhy člověku, který by z nich darmo vyplétal jetel a seno a slámu? Kabátec by také svědčil spíš šafáři. Zato ale klobouk, klobouk měl peří. Opršelé sice, jak šel čas a ptáci kadili, uplouhané, ale chochol to byl. Kdysi snad červený. Kavalíru patří nad hlavu peří. Srazí-li se klobouk ke straně, vlaje ta barevná nádhera k smrti či k náhlému štěstí. A vtiskne-li klobouk do čela, její stín zachmuří obličej pýchou. Kam však vlaje chochol někomu, kdo nosí klobouk až v týle jak panotec z mlejna.“⁷¹

Vypravěč snižuje hrdinskou představu o hlavní postavě rytíře. Je to šlechtic, ale postrádá lesk šlechtického stavu. Donovalský s Kateřinou tam přicházejí jako zjevení, vypadají vznešeně, mají i ctnostné a chvályhodné ideály, to

⁷¹ MICHAL, K.: *Čest a sláva*. In: Soubor děl. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 287.

vše ale v kontrastu s Ryndovým hospodářstvím působí směšně až fraškovitě. Celý příběh nakonec fraškou opravdu skončí. Přestože se oba pokoušeli u Ryndy vzbudit slavnostními řečmi pocit vlastenectví, ihned poté, co se situace vyvinula jinak, se vzdávají svých ideálů a odcházejí pryč.

Rozklad žánru se projevuje i po jazykové stránce. Zesměšnění je patrné v jazyce a v jeho slavnostním vyznění. Jazyk sice zní až vančurovsky, stylizované věty jsou však umístěny vedle lidových výrazů. Do složitých souvětí jsou vkládána novodobá slova, vznešený historický jazyk je prokládán vulgarismy.

Dalším z Michalových přínosů žánru je dobová paralela. Třicetiletá válka je jen pozadím, v němž je ukryto mnoho narážek na současnost. Vytváří další plejádu zajímavých postav, které jako by pocházely z Michalovy doby, umí být stejně bezcharakterní a omezení. Na Ryndových poddaných odhaluje bezmeznou podřízenost lidu panstvu (nebo ideologii). Tito lidé se jen snaží přizpůsobit poměrům, nedokáží a ani netouží vzbouřit se proti svému osudu. Pokud se to stane, je to jen zvláštní shodou okolností - zásahem stařečka posedlého slavnou minulostí. Vztah k současnosti je naznačen i užitím atributů moderní doby. „*Je psáno..., děl rytíř. A čekal. Vložil do otvoru nahoře dvoukrejcar a otvorem dole zajisté vytryskne svěcená voda.*“⁷²

Michalova **Čest a sláva** ale nereflektuje jen dobu, v níž autor žil. Věnuje se zde problematice nadčasové, předkládá situace a vztahy, které bychom mohli pokládat za palčivý problém v každé době. Michalovi slouží minulost k tomu, aby poukázal na problematiku mezilidských vztahů, lidské morálky a svědomí, touhy po moci.

V příbězích z minulosti vypravěč řeší otázku české národní povahy, schopnost vlasteneckého cítění a odhodlanost k boji. Vztah mezi Ryndou a Donovalským

⁷² MICHAL, K.: *Čest a sláva*. In: Soubor děl. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 365.

s Kateřinou představuje rozpor dvou národních morálek. Rytíř Rynda je typickým představitelem české národní povahy. Je to pohodlný, nenáročný člověk, který se stará jen o praktické živobytí a raději se do ničeho nezapojuje. Svou obyčejností, kterou není třeba přikrášlovat, je Rynda podobný Blahynkovi. Má rozumný náhled na svět, vnímá a hodnotí situaci kolem sebe, je také schopen sebereflexe. Dokud to nevyžadovaly okolnosti, stál stranou a raději se do ničeho nepletl, aby neohrozil sebe a své poddané. Poté, co mu Donovalský objasní situaci, Rynda dojde k přesvědčení, že jeho pomoc je nezbytná, a je odhodlán jít za každou cenu za tím, co považuje za správné. V situaci, kdy již jeho posily není třeba, se ale jeví jako snílek a idealista, když se vrhá se do boje, o němž ví, že je předem prohraný, a doufá, že tak napraví svět. Ryndovo hrdinství působí směšně ve společnosti, kde se lidé běžně chovají egoisticky a zbaběle, nestojí si za svým názorem, neumějí jít za svými sny. Stává se z něj rytíř smutné postavy uprostřed pokryteckého světa. Autor nám tím předkládá obraz toho, jak dopadne zásadový člověk, který si důsledně trvá na svém a podle toho i jedná.

Postoj Donovalského a Kateřiny je oproti tomu jen okatou manifestací vlastenectví bez vnitřního přesvědčení. Jejich burcuující výzvy a vlastenecká prohlášení v konečném úhlu pohledu zavánějí pozérstvím bez hlubšího zájmu. Proti jejich ušlechtilosti navenek, která se po prohraném boji dokáže jednoduše vzdát původních cílů, staví vypravěč Ryndovu ušlechtilost nitra. Jde vlastně o oslavu tohoto hrdiny nehrdiny, který vyšel z bahna a chlívku, ale který je ctnostnější než ti, co se honosí krajkami a velkými řečmi.

Ve **Cti a slávě** vypravěč hodně zfilozofičtěl, mnohem více zde moralizuje. Jeho próza ztrácí na dějovosti, spíše jde o výměnu filozofických názorů, což symbolizují i otázky v názvech kapitol. Postavy jen zmateně přecházejí, uzavření deštěm v Ryndově domě, a kladou si otázky o životě a světě,

na něž nejsou schopni nalézt odpovědi. Tento přehnaný sklon k uvažování a přemítání o různých pravdách se ještě více prohlubuje v **Gypsové dámě**.

Slavným událostem z minulosti se Michal věnuje i ve svém cyklu povídek **Rodný kraj**. Zde se vypravěč opírá o žánr apokryfu. V souladu s ním se inspirované významnými okamžiky dějin, které představuje z jiného úhlu pohledu - neidealizované a deheroizované. Michal tak svým dílem navazuje na apokryfy Karla Čapka.

Postavy, které zde vystupují, se chovají stejně iracionálně, jakoby vystoupily z Michalových socialistickou společností poznamenaných **Bubáků** či **Kroku stranou**. Do **Rodného kraje** proniká vypravěčova deziluze ze současnosti. Události, ke kterým zde dochází, se dějí z obyčejných lidských pohnutek a slabostí. Slavné osobnosti nejsou takové, jaké jsou nám představovány v oficiálních pramenech. K mnoha význačným momentům v dějinách českého národa podle těchto příběhů došlo omylem. Shodou náhod se něco pokazilo a stalo jinak, než jak si to všichni představovali. Příběhy z povídek **Rodného kraje** jsou založeny na až absurdní pravidelnosti náhodných osudových okamžiků.

Sion má být původně dobyt pouze naoko a všichni mají být zachráněni. K dobývání dojde jen proto, že si velitel osobní ochrany panovníka Michal Ország začal románek s jeho manželkou. Poprava Hynceho Ptáčka se koná jen kvůli špatné náladě Zikmunda. Jan Roháč se dostane k velení svého vojska pouhou shodou okolností. Komisař Dederer chce Karla Havlíčka Borovského zachránit, do Brixenu ho pošlou nakonec na jeho vlastní žádost, protože je nemocný a doma už ho to nebaví. Jánošík je zase popraven kvůli neschopnosti úřadů, které ho přemluvily k přiznání, protože nemohly najít pachatele vraždy. Umírá jen kvůli strachu jeho vězňů osvobodit ho bez příkazu shora.

I v **Rodném kraji** se vypravěč zabývá problematikou útlaku českého národa, posmívá se planému vlastenčení – „*košili s národní výšivkou*“⁷³, neschopnosti českého národa vzbouřit se proti své poniženosti. Ostatně v **Tragédii** je odhodlání ke vzpouře jednoduše umlčeno: „*Ty chceš tuto zemi zemi z všech svobod neřádně vyvést a utisknout... Držte, strýčku, hubu, štkal Hynce, nejste tu na přástkách.*“⁷⁴

8. Humor a jazyk děl Karla Michala

Pokud bychom měli jmenovat jednu věc, která v Michalově tvorbě převyšuje ostatní a jejíž dopad sahá až do dnešní doby, je to kouzlo Michalova humoru.

Humor je pro Michala nástrojem k vyjádření satiry na společnost, na morálku, ideologie a vůbec celý svět. Ve svých dílech se snažil změnit všeobecný přístup k žánrům, kterým se věnoval, a nejlepším prostředkem k tomu mu bylo vytvoření si odstupů pomocí zesměšňování jejich hlavních rysů. V Michalových novelách můžeme rozlišovat několik podob komiky. Michalova škála humoru se pohybuje od břitké satiry, chytré ironie, přes groteskno až k humoru vřelému, někdy dokonce dětsky prostému. Později do něj hlouběji proniká spisovatelovo zklamání ze světa, stává se tak stále více ironickým.

Jeho humor je jiný, než jaký byl běžný v tehdejší literatuře. Odpovídá jeho ironickému vidění světa, ale také se v něm objevuje fantastičnost a pohádkovost. V bubákovských příbězích je běžný i humor až dětsky naivní a rozkošně hloupý, vycházející z lidského chování strašidel.

„*Mohl bych ji samozřejmě pitvat, ale to bych ji pokazil, nesrostla by, a krom toho by mi připadalo jako vivisekce pitvat živočicha, který mi do toho kafrá.*“⁷⁵

⁷³ MICHAL, K.: *Elegie*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 501.

⁷⁴ MICHAL, K.: *Tragédie*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 548.

⁷⁵ MICHAL, K.: *Mrtvá kočka*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 222.

„Nemáš zájem, řekla kočka. Nemáš zájem o nic, a tudíž nemáš zájem ani o současné zřízení. Nepotřebuješ k své existenci potravu. Potřebuju, ohradil se farář spontánně, zapomenuv tentokrát pod tíhou nadpřirozena zase pro změnu na zvláštnost gramatiky mrtvé kočky.“⁷⁶

Komika Michalových děl vyrůstá z děje, ze situací, podnětem k ní je charakteristika postav, vychází z jejich chování, ze vztahů mezi nimi. Již od počátku je součástí autorova tvůrčího záměru. *„Na rohu stála socha. Zamířil k ní a u jejího podstavce klesl se zaduněním na kolena. Svatý Tadeášku, chraň mě před mámením pekelným, bručel prosebně a hned nato řekl něco, o čem lépe nemluvit, protože zpozoroval, že socha není svatý Tadeáš, ale primátor Podlipný.“⁷⁷* Michalova satira není jen satira konzumní. Nenajdeme zde násilně aplikovanou vtipnost, dodanou za každou cenu. To společně s jeho morálními úvahami dělá z jeho děl něco víc než obyčejné humoristické knížky. Přestože jde o populární žánry, povyšuje je tím částečně na úroveň umělecké literatury.

Kromě situačního humoru využívá Michal také humor slovní. I ten vystupuje ze samotného textu, není rádobyvtipný. Jeho humor vyniká promyšleností, někdy je sice až na hranici vulgarity, ale vulgarity, která odpovídá charakteru textu a tématu. V pozdějších dílech, hlavně v **Gypsově dámě**, se Michal ve své vtipnosti ztrácí, vytváří samoučelný vtip pro vtip, kterému chybí myšlenka a je jen podřízen situaci. *„Zas budu mít mladé, oznámil pan Fikejz dědovi, který se pokoušel dělat, že mete dvůr. Pro svou osobu se necítil v naději vrhnout malé nadstrážníky, ramlice však byla nesporně březí.“⁷⁸* Někdy to již ani není tolik vtipné, občas sklouzne k nevkusnosti. Jeho vtip je až příliš stylizován a postrádá na přirozenosti. V některých

⁷⁶ MICHAL, K.: *Mrtvá kočka*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 228 – 229.

⁷⁷ MICHAL, K.: *Plivník dlaždiče Housky*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 250.

⁷⁸ MICHAL, K.: *Gypsová dáma*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 441 – 442.

povídkách podléhá jen rozjívěnosti a vrší na sebe vtípky bez toho, aby měly hlubší význam.

Je zřejmé, že s Michalovým humorem souvisí i jazyk jeho děl. Věnuji nyní ještě krátkou pozornost jeho stylu psaní. Umění Michalova jazyka a kompozičních záměrů tkví ve velké míře v protikladu. Umísťuje vedle sebe absurditu a všednost, nesmysly a samozřejmost. Divné věci podává jako běžné. Žánry, kterým se Michal věnuje, vyžadují většinou stylizovaný jazyk. To je typické hlavně pro žánr historické povídky, ale do jisté míry i detektivky a fantastické literatury. Ve **Cti a slávě** autor užívá knižního stylu. Na první pohled vytváří dojem vážnosti a vznešenosti, ale přitom si ze všeho dělá legraci. To, o čem vypovídá, je v rozporu s tím, jak to říká. Používá výrazy, které odpovídají žánru, ale přitom mluví o obyčejných a přízemních věcech. Benhart v článku Černé a bílé pro to používá označení „směšnovážné kontaminace“⁷⁹. „*Tak přísaháme, opakovali sborem sedláci. Vivat Fredericus Rex!...Kateřina se sklonila ze sedla a s jistým odporem pozdvihla ke rtům cíp praporu. Pak se naklonila hlouběji a políbila rytíře na tvář. Rytíř poděšeně ucukl. Nechte, zašeptala, to musí být. To už patří k věci. Vivat, křičeli sedláci. Kapitánův kůň se upšoukl a počal blaženě kadit.*“⁸⁰ Často vše zlehčuje přímo prostřednictvím jiné roviny jazyka. S oblibou staví vedle sebe spisovné a nespisovné výrazy, slova stylizovaná směrem k umělecké próze a vulgarismy. „*Protože Sokol jsem, v tom já si nežadám. Kde se mám podepsat? Tůdle? Jo! A hanba cizákům. Hubte škauty, serou v lese! Hej Slované... Šlapka z Haštalského náměstí se přimetla, chtějíc být chvíli účastna lidských práv.*“⁸¹ Objevují se i novodobé fráze. „*To jste věděli dřív, že je kapitán vůl? Zajisté.*

⁷⁹ BENHART, F.: *Černé a bílé*. Plamen 9, 1967, s. 21.

⁸⁰ MICHAL, K.: *Čest a sláva*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 384.

⁸¹ MICHAL, K.: *Gypsová dáma*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 441

Velký vůl. Výborný voják."⁸² Spojuje ve svém jazyce drsnost a básnivost.

Svůj jazyk vypravěč přizpůsobuje prostředí, situaci a společenské vrstvě, o které píše. I to je důvodem nespisovnosti jeho textů, postavy jeho děl totiž nejčastěji pocházejí z lidových vrstev. Text **Gypsové dámy** ozvláštňuje argotickými výrazy. Jedním z prostředků k vystižení prostředí je mu v této novele jazyk pražského podsvětí. „Předem nechtěl o tom pustit růf, neboť lidé jsou zlí a přísaha stojí jako tak dvě stovky bratru. Až potud jak víno. Jenže bum, buřina jel špatnou náhodou zrovna tam v devítce okolo Ohrady a stál na plošině, neboť tam chlupatí neplatí, Maryška vyskočil, chlupatý zadupal na zvonec a teď tu někde byl. Za rohem, za dvěma, v průjezdě, v ulici, za Maryškou, před Maryškou, případně porůznu okolo Maryšky. A když dojde svého, Maryška dostane paletu, neboť doktor Grünstein případ bez foršusu nebere, Maryška nic nemá, kde by vzal, ty věci má Keller a Keller motákům nevěří, Maryšku dostane ex offo a Maryška sto let, a Keller to střelí, nežli se Maryška vrátí z hor, a bude jamrovat, že si Maryška doplatil šmels.“⁸³

V Rapsodii zase užívá slovenského nářečí jak protikladu k mluvě vojáků. V rámci stylizace se často také vyjadřuje opisně nebo popisuje lidi prostřednictvím vtipných pojmenování: „Byl sotva ochoten vložití svůj osud do rukou, které se myly nad společnou výlevkou v chodbě“⁸⁴ „...capal ze dveří před úředním mužem.“⁸⁵ „venku jsem povolal k výkonu gulášujícího strážce“⁸⁶

⁸² MICHAL, K.: *Čest a sláva*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 351.

⁸³ MICHAL, K.: *Gypsová dáma*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 421 – 422.

⁸⁴ MICHAL, K.: *Gypsová dáma*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 425.

⁸⁵ MICHAL, K.: *Gypsová dáma*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 433.

⁸⁶ MICHAL, K.: *Krok stranou*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 140.

Michalovy knihy vynikají skvělými dialogy, které připomínají svou vtipností Haška. Dokáže rychle a vtipně reagovat na každou situaci, využívá každé narážky, aby ji mohl převést do vtipu. Časté jsou v jeho díle také literární odkazy, vtipy na různé knihy, osobnosti nebo připomínky některých frází, výroků.

„Jsem Plivník, nejsem Chelčický.“⁸⁷

„Svět je pramálo zvědavý na někoho, kdo po něm pobíhá s utkvělou představou, že je lešetínský kovář v spravedlivém hněvu.“⁸⁸

„Čas k jídlu, čas k dílu, řekl jsem bodře a připadal jsem si jako pantáta Bezoušek.“⁸⁹

„Naklepl jsem první vajíčko, a pamětliv českých klasiků, povídám: Tak nám zavřeli doktora Vegrichta!“⁹⁰

Někdy užívá též dětských říkanek, slovních hříček, přísloví, přirovnání, aforismů. Některé zde uvádím na ukázkou:

„...jezdil si prstem za límec fraku, který byl na dluh, a proto byl tak těsný.“⁹¹

„Doktor Vegricht seděl nahoře ve věži u Kunce a byl nervózní jako industriální učitelka.“⁹²

„Jakmile bude třeba, račte jenom zavolat Kokeš! a já přiběhnu. Aby nedošlo snad k omylu, zeptám se pak: Co chceš? V tomto případě si vám pro stručnost dovolím tykat. A vy řeknete: Toho zadního, vem palici, zabi ho!“⁹³

⁸⁷ MICHAL, K.: *Plivník dlaždiče Housky*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 251.

⁸⁸ MICHAL, K.: *Krok stranou*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 107.

⁸⁹ MICHAL, K.: *Krok stranou*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 35.

⁹⁰ MICHAL, K.: *Krok stranou*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 79.

⁹¹ MICHAL, K.: *Elegie*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 495.

⁹² MICHAL, K.: *Krok stranou*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 66.

⁹³ MICHAL, K.: *Kokeš*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 274.

9. Závěr

Na předcházejících stránkách jsem se zabývala tvorbou a životem Karla Michala, pokusila jsem se postihnout stěžejní myšlenky jeho děl. Nyní bych ještě závěrem zmínila několik slov o autorově osobnosti a jeho přínosu literatuře.

Od Michalovy smrti uplynulo již třiadvacet let. Jeho jméno je pro mnoho lidí stále neznámé. Ve své době byl ale významnou literární osobností, která vnesla do literatury mnoho podnětného. Již na počátku bylo zmíněno, že Karel Michal ve své tvorbě vystřídal několik žánrů. V každém svém díle však přispěl literatuře něčím novým, obohatil svými povídkami žánry, které stály na jejím okraji, a otevřel nové možnosti dalším autorům, kteří se ubírali stejnou cestou.

Jeho díla se odehrávají v různých dobách - v době, ve níž žil, v období první republiky, během třicetileté války, v době národního obrození, husitských válek, v antice. Mají ale dva společné jmenovatele, na jedné straně je to dobová aktualizace, na straně druhé nadčasovost jeho příběhů. Michal ve svých příbězích líčil obecně lidské problémy, současně ale představují satiru na komunistickou společnost, jsou úzce spjaté s dobou, do níž spadala Michalova tvorba.

Do jisté míry právě tato spjatost s dobou znamená v dnešní době nevýhodu pro Michalovy příběhy. V době svého vzniku mělo Michalovo dílo úspěch a dopad na čtenáře. Michal se nebál vyjádřit, s čím byl nespokojen, což byl i hlavní důvod, proč byl v období normalizace zakázaným autorem. Nyní však jeho povídky ztrácí svůj sociální a politický rozměr, často se k nim přistupuje pouze jako k zábavné literatuře.

V Michalově tvorbě můžeme najít vodítko k pochopení jeho osobnosti, v střídání žánrů můžeme spatřovat zárodek jeho umělecké roztržitosti a zmatenosti. Michal sám se ani necítil být spisovatelem a tvořil velice složitě, dlouho a důkladně. Dokonce o sobě nadneseně říkal, že tvoří,

protože si potřebuje vydělat. Hlavně však cítil potřebu něco sdělit, vyjádřit svůj nesouhlas s dobovou politickou situací, s fungováním společnosti, se stavem společenských vztahů.

Michal neměl rád přízemnost a placatost, omezenost, příkrčenost, zbabělost. Jeho ideálem byl člověk, který si dokáže vytvořit vlastní názor a pak za ním jde bez ohledu na okolnosti a případné nesnáze. Svými obyčejným hrdiny z lidu předjímal příchod Hrabala.

Stejně jako autor jsou často i jeho hrdinové vyvrženci z normálních vztahů. Dělá jim problémy fungovat v tomto světě. Jsou to opuštění staří mládenci, kteří chtějí mít klid a pohodlí, a to jim stačí ke štěstí ve světě, který nechápu. Postupně se prohlubující opuštěnost si kompenzují výsměchem společnosti. Do svých povídek a novel Michal umístil hodně postav, u nichž je zjevný jeho pozitivní vztah k nim. Patří mezi ně hlavně kapitán Girardoux, policista Blahynka, ale i rytíř Rynda.

Na počátku své tvorby byl Michal veselý a ironický. Posléze u něj převládá zklamání ze světa, které se stále více v jeho dílech prosazuje. Jeho humor je smutnější, je v něm obsažena deziluze ze společnosti, nespokojenost s lidskou hloupostí a přetvářkou. Projevuje se to už ve **Cti a slávě**, tento smutek pak ještě více dominuje v **Gypsově dámě**. Přestože Michalovy knihy byly plné přívětivého humoru, sám autor se nedokázal vyrovnat se světem, v němž žil, což mělo za následek i jeho dobrovolný odchod z něj.

V poslední výpovědi kapitána Girardoux se staví proti „placatému“ člověku, který nedokáže sám rozhodnout o svém životě. Touto výpovědí uzavírám tuto práci, neboť právě ona vystihuje Michalovo dílo, jeho osobnost a jeho pohled na svět a život. *„Blahynko, kdybych měl syna a posílal bych ho do světa, tak bych mu řekl: Kdo nevěří ničemu, je zrůda. Kdo věří všemu, je vůl. A oba jsou stejně placatí. Jdi, nezhloupni, ale nezhořkni, a hlavně nebuď placatý, protože hloupá důvěřivost a chytrá lumpárna dovedou natropit stejné škody. Ten, kdo zůstane trojrozměrný, naráží a je bit, ale je živý. Kdo je placatý, je mrtvý a je hnusný.“⁹⁴*

⁹⁴ MICHAL, K.: *Krok stranou*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 175.

10. Prameny:

- MICHAL, K.: *Bubáci pro všední den*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001.
- MICHAL, K.: *Čest a sláva*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001.
- MICHAL, K.: *Gypsová dáma*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001.
- MICHAL, K.: *Krok stranou*. České Budějovice, nakladatelství RŮŽE 1969.
- MICHAL, K.: *Možnost volit*. Listy 8, 1978.
- MICHAL, K.: *My, občané mélnští*. Praha, Dilia 1991.
- MICHAL, K.: *O jednom, jenž zatař sekyru*. Literární noviny 16, 1967.
- MICHAL, K.: *Odvaha soudruha Krapka*. Plamen 2, 1960.
- MICHAL, K.: *Pohled z přízemí*. Plamen 2, 1960.
- MICHAL, K.: *Rodný kraj*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001.
- MICHAL, K.: *Z filmového scénáře Bílá paní* In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001.

11. Literatura:

- BENHART, F.: *Černé a bílé*. Plamen 9, 1967, s. 17 - 21.
- DOKOUPIL, B.: *Český historický román 1945 - 1965*. Praha, Československý spisovatel 1987.
- DOKOUPIL, B.; ZELINSKÝ, M.: *Slovník české prózy 1945 - 1994*. Ostrava, Sfinga 1994.
- DOSTÁL, V.: *Příběhy o spravedlnosti a spravedlivosti*. Kulturní tvorba 6, 1968, s. 12.
- FIALA, M.: *Čest a sláva*. Rudé Právo 49, 1969, s. 5.
- FRANCL, G.: *Čest a sláva s otazníkem*. Kino 24, 1969, s. 4.
- HÁJEK, J.: *Debut proti všem pravidlům*. Plamen 4, 1962, s. 104 - 105.

- HVÍŽĎALA, K.: *Karel Michal*. In: *České rozhovory ve světě*. Praha, Československý spisovatel 1992, s. 105 - 120.
- JEŘÁBEK, M.: *Nevšední Bubáci pro všední den*. Večerník 2, 1992, s. 11.
- JANOUSEK, P.: *Slovník českých spisovatelů od roku 1945*. Praha, Brána 1995.
- JUNGMANN, M.: *Ne jen napětí, ne jen humor*. Literární noviny 10, 1961, s. 4.
- KARFÍK, V.: *Poslední setkání*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001.
- KARPATSKÝ, D.: *Vůbec ne jenom detektivka*. Plamen 4, 1961, s. 123 - 124.
- KLÍMA, I.: *Smutný humorista*. Host do domu 15, 1968, s. 61 - 62.
- MASÁKOVÁ, M.: *Komentář*. In: Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001.
- MOCNÁ, D.; PETERKA, J.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha, Paseka 2004.
- POCHOP, Z.: *Vzpomínka na závěr*. In: *Bubáci pro všední den*. Praha, Československý spisovatel 1991.
- SUCHOMEL, M.: *Anti - Jirásek*. Literární noviny 16, 1967, s. 4.
- SUCHOMEL, M.: *Čas románu*. In: *Literatura z času krize*. Brno, Atlantis 1992.
- SUCHOMEL, M.: *Situační zpráva o cestách k dospělosti*. In: *Literatura z času krize*. Brno, Atlantis 1992.
- SUS, O.: *Osvobozující smích nad tratolišti krve*. In: *Metamorfózy smíchu a vzteku*. Brno, Blok 1963.
- SUS, O.: *Z „nové vlny“ satyrů*. In: *Metamorfózy smíchu a vzteku*. Brno, Blok 1963.
- SUS, O.: *Detektivka obrozená plebejskou etikou*. Host do domu 8, 1961, s. 569.
- ŠKVORECKÝ, J.: *Nápady čtenáře detektivek a jiné eseje*. Praha, Interpress 1990.

